

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พ.ศ. ๒๕๓๙.
ฉวิโสธนสูตร (เล่ม ๑๔ หน้า ๑๑๕ - ๑๒๕)

วรรค]

๒. ฉวิโสธนสูตร

๑๑๕

ภิกษุรูปนั้นคือสารีบุตรนั่นเอง ที่ผู้กล่าวชอบฟังกล่าวชมว่า ‘เป็นผู้ถึงวสี ถึงบารมี
ในอริยศีล เป็นผู้ถึงวสี ถึงบารมีในอริยสมาธิ เป็นผู้ถึงวสี ถึงบารมีในอริยปัญญา
เป็นผู้ถึงวสี ถึงบารมีในอริยวิมุตติ’

บุคคลผู้กล่าวชอบ ฟังกล่าวชมภิกษุรูปได้ว่า ‘เป็นบุตร เป็นโอรสของพระผู้
มีพระภาค เกิดแต่พระโอษฐ์ของพระผู้มีพระภาค เกิดแต่ธรรม อันธรรมเนรมิตแล้ว

๑๑๖ พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย อุปริปัณณาสก [๒. อนุปท

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ย่อมพยากรณ์หรือหัตตผลว่า ‘ข้าพเจ้ารู้ชัดว่า ‘ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป’^๑ เธอทั้งหลายไม่ควรยินดี ไม่ควรคัดค้านคำกล่าวของภิกษุรูปนั้น ไม่นินดี ไม่คัดค้านแล้ว ฟังถามปัญหาว่า ‘ท่านผู้มีอายุ โวหาร ๔ ประการนี้ที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นั้นตรัสไว้ชอบแล้ว’

โวหาร ๔ ประการ^๒ อะไรบ้าง คือ

๑. การกล่าวสิ่งที่ได้เห็นว่าได้เห็น
๒. การกล่าวสิ่งที่ได้ฟังว่าได้ฟัง
๓. การกล่าวสิ่งที่ได้ทราบว่าได้ทราบ
๔. การกล่าวสิ่งที่ได้รู้ว่าได้รู้

ท่านผู้มีอายุ โวหาร ๔ ประการนี้ ที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นตรัสไว้ชอบแล้ว ก็จิตของท่านผู้มีอายุผู้รู้ อยู่ เห็นอยู่อย่างใด จึงหลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ยึดมั่นในโวหาร ๔ ประการนี้ได้’

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นชีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว^๓ บรรลุประโยชน์ตน^๔ โดยลำดับแล้ว ลั่นภวสังโยชน์แล้ว^๕ หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ จึงนับว่ามีธรรมสมควรพยากรณ์ได้ดังนี้ว่า ‘ท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้าไม่นินดี ไม่นินร้าย อันกิเลสอาศัยไม่ได้ อันกิเลสพัวพันไม่ได้ หลุดพ้นแล้ว พรากได้แล้วในสิ่งที่ตนเห็นแล้ว มีจิตที่ฝึกให้ปราศจากเขตแดนคือ กิเลสได้แล้วอยู่

^๑ ดูเชิงอรรถที่ ๒, ๓ และ ๔ ข้อ ๑๙ (เทวทหสูตร) หน้า ๒๖ ในเล่มนี้

^๒ ดูเทียบ อง.จตุกก. (แปล) ๒๑/๒๕๓/๓๗๐

^๓ **ปลงภาระได้แล้ว** ในที่นี้หมายถึงปลงพันธภาระได้ ปลงกิเลสภาระได้ และปลงอภิสังขารภาระได้ (อง.ติก.อ. ๒/๓๘/๑๓๙)

^๔ **บรรลุประโยชน์ตน** ในที่นี้หมายถึงบรรลุหรือหัตตผล (อง.ติก.อ. ๒/๓๘/๑๓๙)

^๕ **ลั่นภวสังโยชน์แล้ว** ดูเชิงอรรถที่ ๒ ข้อ ๓๗ (คณโกมคัลลสถานสูตร) หน้า ๘๑ ในเล่มนี้

วรรค]

๒. จวิโสธนสูตร

๑๑๗

ข้าพเจ้าไม่ยินดี ... ในสิ่งที่ตนได้ฟังแล้ว ...

ข้าพเจ้าไม่ยินดี ... ในสิ่งที่ตนได้ทราบแล้ว ...

ข้าพเจ้าไม่ยินดี ไม่ยินร้าย อันกิเลสอาศัยไม่ได้ อันกิเลสพัวพันไม่ได้ หลุดพ้นแล้ว พราศได้แล้วในสิ่งที่ตนได้รู้ มีจิตที่ฝึกให้ปราศจากเขตแดนคือกิเลส ได้แล้วอยู่ จิตของข้าพเจ้าผู้รู้ อยู่ เห็นอยู่อย่างนี้แล จึงหลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ยึดมั่นในโอรส ๔ ประการนี้

ภิกษุทั้งหลาย คำที่ภิกษุรูปนั้นกล่าว เธอทั้งหลายควรชื่นชมยินดีว่า ‘สาธุ’ แล้วพึงถามปัญหายิ่งขึ้นไปว่า

หลักการตรวจสอบอุปาทานชั้น ๕ ประการ

[๙๙] ‘ท่านผู้มีอายุ อุปาทานชั้น ๕ ประการนี้ ที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นตรัสไว้ชอบแล้ว

อุปาทานชั้น ๕ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. รูปอุปาทานชั้น
๒. เวทณูปาทานชั้น
๓. สัญญูปาทานชั้น
๔. สังขารอุปาทานชั้น
๕. วิญญาณอุปาทานชั้น

ท่านผู้มีอายุ อุปาทานชั้น ๕ ประการนี้ ที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นตรัสไว้ชอบแล้ว ก็จิตของท่านผู้มีอายุ ผู้รู้ อยู่ เห็นอยู่อย่างไร จึงหลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ยึดมั่นในอุปาทานชั้น ๕ ประการนี้ได้

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นชีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว ลั่นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ จึงนับว่ามีธรรมอันสมควรจะพยากรณ์ได้ดังนี้ว่า

๑๑๘

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย อุปริปัณณาสก [๒. อนุปท

‘ท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้ารู้แจ้งรูปว่า ‘ไม่มีกำลัง ปราศจากความน่ารัก ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความชื่นใจ’ จึงรู้ชัดว่า ‘จิตของเราหลุดพ้นแล้ว’ เพราะความสิ้นไป เพราะความคลายไป เพราะความดับไป เพราะความสละไป และเพราะความสละคืนซึ่งอุปาทานขันธที่ยึดมั่นในรูป และอนุสัยคือความตึงใจมั่นและความปักใจมั่นได้

ข้าพเจ้ารู้แจ้งเวทนา ฯลฯ

ข้าพเจ้ารู้แจ้งสัญญา ฯลฯ

ข้าพเจ้ารู้แจ้งสังขาร ฯลฯ

ข้าพเจ้ารู้แจ้งวิญญานว่า ‘ไม่มีกำลัง ปราศจากความน่ารัก ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความชื่นใจ’ จึงรู้ชัดว่า ‘จิตของเราหลุดพ้นแล้ว’ เพราะความสิ้นไป เพราะความคลายไป เพราะความดับไป เพราะความสละไป และเพราะความสละคืนซึ่งอุปาทานขันธที่ยึดมั่นในวิญญาน และอนุสัยคือความตึงใจมั่นและความปักใจมั่นได้ ท่านผู้มีอายุ จิตของข้าพเจ้าผู้รู้ อยู่ เห็นอยู่อย่างนี้ จึงหลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ยึดมั่นในอุปาทานขันธ ๕ ประการนี้ได้’

ภิกษุทั้งหลาย คำที่ภิกษุรูปนั้นกล่าว เธอทั้งหลายควรชื่นชมยินดีว่า ‘สาธุ’ แล้วพึงถามปัญหายิ่งขึ้นไปว่า

หลักการตรวจสอบธาตุ ๖ ประการ

[๑๐๐] ‘ท่านผู้มีอายุ ธาตุ ๖ ประการนี้ ที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นตรัสไว้ชอบแล้ว

ธาตุ ๖ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ปฐวีธาตุ(ธาตุดิน)	๒. อาโปธาตุ(ธาตุน้ำ)
๓. เตโชธาตุ(ธาตุไฟ)	๔. วาโยธาตุ(ธาตุลม)
๕. อากาสธาตุ(ธาตุคืออากาศ)	๖. วิญญานธาตุ(ธาตุคือวิญญาน)

ท่านผู้มีอายุ ธาตุ ๖ ประการนี้ ที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นตรัสไว้ชอบแล้ว ก็จิตของท่านผู้มีอายุ ผู้รู้ อยู่ เห็นอยู่อย่างไร จึงหลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ยึดมั่นในธาตุ ๖ ประการนี้ได้’

วรรค]

๒. ฉวิโสธนสูตร

๑๑๕

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นชีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว ลั่นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ จึงนับว่ามีธรรมอันสมควรจะพยากรณ์ได้ว่า ‘ท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้ามิได้ยึดมั่นปฐวีธาตุโดยความเป็นอัตตา และมิได้ยึดมั่นอัตตาที่อาศัยปฐวีธาตุ’ จึงรู้ชัดว่า ‘จิตของเราหลุดพ้นแล้ว’ เพราะความสิ้นไป เพราะความคลายไป เพราะความดับไป เพราะความสละไป และเพราะความสละคืนซึ่งอุปาทานขันธที่ยึดมั่นอาศัยปฐวีธาตุ และอนุสัยคือความตั้งใจมั่นและความปักใจมั่นได้

ข้าพเจ้ามิได้ยึดมั่นอาโปธาตุ ฯลฯ

ข้าพเจ้ามิได้ยึดมั่นเตโชธาตุ ฯลฯ

ข้าพเจ้ามิได้ยึดมั่นวาโยธาตุ ฯลฯ

ข้าพเจ้ามิได้ยึดมั่นอากาศธาตุ ฯลฯ

ข้าพเจ้ามิได้ยึดมั่นวิญญานธาตุโดยความเป็นอัตตา และมิได้ยึดมั่นอัตตาอันอาศัยวิญญานธาตุ จึงรู้ชัดว่า ‘จิตของเราหลุดพ้นแล้ว’ เพราะความสิ้นไป เพราะความคลายกำหนด เพราะความดับไป เพราะความสละไป และเพราะความสละคืนซึ่งอุปาทานขันธที่ยึดมั่นอาศัยวิญญานธาตุ และอนุสัยคือความตั้งใจมั่นและความปักใจมั่นได้ ท่านผู้มีอายุ จิตของข้าพเจ้าผู้รู้อยู่ เห็นอยู่อย่างนี้ จึงหลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ยึดมั่นในธาตุ ๖ ประการนี้ได้

ภิกษุทั้งหลาย คำที่ภิกษุรูปนั้นกล่าว เธอทั้งหลายควรชื่นชมยินดีว่า ‘สาธุ’ แล้วพึงถามปัญหายิ่งขึ้นไปว่า

หลักการตรวจสอบอายตนะ ๑๒ ประการ

[๑๐๑] ‘ท่านผู้มีอายุ ก็อายตนะภายในและอายตนะภายนอกอย่างละ ๖ ประการนี้ ที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นั้นตรัสไว้ชอบแล้ว

อายตนะภายในและอายตนะภายนอกอย่างละ ๖ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. จักขุ(ตา)คู่กับรูป	๒. โสตะ(หู)คู่กับสัททวะ(เสียง)
๓. ฆานะ(จมูก)คู่กับคันธะ(กลิ่น)	๔. ชิวหา(ลิ้น)คู่กับรส
๕. กายคู่กับโผฏฐัพพะ	๖. มโน(ใจ)คู่กับธรรมารมณ์

ท่านผู้มีอายุ อายตนะภายในและอายตนะภายนอกอย่างละ ๖ ประการนี้ ที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตรัสไว้ชอบแล้ว ก็จิตของท่านผู้มีอายุ ผู้รู้ อยู่ เห็นอยู่อย่างไร จึงหลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ยึดมั่นในอายตนะภายในและอายตนะภายนอกอย่างละ ๖ ประการนี้ได้

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นชีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว ลั่นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ จึงนับว่ามีธรรมอันสมควรจะพยากรณ์ได้ว่า ‘ท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้ารู้ชัดว่า ‘จิตของข้าพเจ้าหลุดพ้นแล้ว’ เพราะความสิ้นไป เพราะความคลายไป เพราะความดับไป เพราะความสละไป และเพราะความสละคืนซึ่ง ความพอใจ ความกำหนด ความยินดี ความอยาก ความยึดมั่น อุปาทาน และ อนุสัยคือความตั้งใจมั่นและความปักใจมั่นในจักขุ ในรูป ในจักขุวิญญาณ และในธรรมที่พึงรู้แจ้งทางจักขุวิญญาณ

ข้าพเจ้ารู้ชัดว่า ฯลฯ ในโสตะ ในเสียง ในโสตวิญญาณ ฯลฯ

ข้าพเจ้ารู้ชัดว่า ฯลฯ ในฆานะ ในกลิ่น ในฆานวิญญาณ ฯลฯ

ข้าพเจ้ารู้ชัดว่า ฯลฯ ในชิวหา ในรส ในชิวหาวิญญาณ ฯลฯ

ข้าพเจ้ารู้ชัดว่า ฯลฯ ในกาย ในโผฏฐัพพะ ในกายวิญญาณ ฯลฯ

ข้าพเจ้ารู้ชัดว่า ‘จิตของข้าพเจ้าหลุดพ้นแล้ว’ เพราะความสิ้นไป เพราะความคลายไป เพราะความดับไป เพราะความสละไป และเพราะความสละคืนซึ่ง ความพอใจ ความกำหนด ความยินดี ความอยาก ความยึดมั่น อุปาทาน และ อนุสัยคือความตั้งใจมั่นและความปักใจมั่นในมโน ในธรรมารมณ์ ในมโนวิญญาณ และในธรรมที่พึงรู้แจ้งทางมโนวิญญาณ—ท่านผู้มีอายุ จิตของข้าพเจ้าผู้รู้ อยู่ เห็นอยู่อย่างนี้จึงหลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ยึดมั่นในอายตนะภายในและอายตนะภายนอกอย่างละ ๖ ประการนี้ได้

วรรค]

๒. ฉวิโสธนสูตร

๑๒๑

ภิกษุทั้งหลาย คำที่ภิกษุรูปนั้นกล่าว เธอทั้งหลายควรชื่นชมยินดีว่า ‘สาธุ’ แล้วพึงถามปัญหายิ่งขึ้นไปว่า

หลักการตรวจสอบเรื่องการถนอนนุสัย

[๑๐๒] ‘ท่านผู้มีอายุรู้อยู่ เห็นอยู่อย่างไร จึงถนอนหังการ มมังการ และมานานุสัย ในกายอันมีวิญญาณนี้ และในสรรพนิมิตภายนอกได้ด้วยดี’

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นชีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว ลั่นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ จึงนับว่ามีธรรมอันสมควรจะพยากรณ์ได้ว่า ‘ท่านผู้มีอายุ เมื่อก่อนที่ข้าพเจ้ายังครองเรือนอยู่ ยังเป็นผู้ไม่รู้ พระตถาคต หรือสาวกของพระตถาคต ได้แสดงธรรมแก่ข้าพเจ้านั้น ข้าพเจ้าได้สดับธรรมนั้นแล้ว จึงเกิดศรัทธาในพระตถาคต เมื่อมีศรัทธา ย่อมตระหนักว่า ‘การอยู่ครองเรือนเป็นเรื่องอึดอัด เป็นทางแห่งธุลี การบวชเป็นทางปลอดโปร่ง การที่ผู้ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วนดุจสังข์ขัด ไม่ใช่ทำได้ง่าย ทางที่ดี เราควรโกนผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเถิด’

ศึกษาและสาขีพของภิกษุ

ต่อมา ข้าพเจ้าละทิ้งกองโกศสมบัติน้อยใหญ่ และเครื่องนุ่งห่มน้อยใหญ่ โกนผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ข้าพเจ้าบวชแล้วอย่างนี้ ถึงความเป็นผู้มีสิกขาและสาขีพของภิกษุทั้งหลาย คือ

๑. ละ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ คือ วางท้าวาสุธและศีตราวาสุธ มีความละอาย มีความเอ็นดู มุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่
๒. ละ เว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ คือรับเอาแต่สิ่งของที่เขาให้ มุ่งหวังแต่สิ่งของที่เขาให้ ไม่เป็นขโมย เป็นคนสะอาดอยู่
๓. ละพฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ คือ ประพฤติพรหมจรรย์ เว้นห่างไกลจากเมถุนธรรมอันเป็นกิจของชาวบ้าน

๔. ละ เว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ พูดแต่คำสัตย์ ดำรงความสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลัก เชื่อถือได้ ไม่หลอกลวงชาวโลก
๕. ละ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด คือ ฟังความจากฝ่ายนี้แล้ว ไม่ไปบอกฝ่ายโน้น เพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้ว ไม่มาบอกฝ่ายนี้ เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สมานคนที่แตกต่างกัน ส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน ชื่นชม ยินดี เพลิดเพลินต่อผู้ที่สามัคคีกัน พูดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี
๖. ละ เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ คือ พูดแต่คำไม่มีโทษ ไพเราะ น่ารัก จับใจ เป็นคำของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่ พอใจ
๗. ละ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ คือ พูดถูกเวลา พูดคำจริง พูดอิงประโยชน์ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย พูดคำที่มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ เหมาะแก่กาลเวลา
๘. เว้นขาดจากการพรากพิชคาม^๑ และภุตคาม^๒
๙. ฉันทมือเดียว ไม่ฉันทอนกลางคืน เว้นขาดจากการฉันทในเวลาวิกาล^๓
๑๐. เว้นขาดจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการละเล่นที่เป็นข้าศึกแก่กุศล
๑๑. เว้นขาดจากการทัดทรง ประดับ ตกแต่งร่างกายด้วยพวงดอกไม้ ของหอมและเครื่องประทีปผิวน อันเป็นลักษณะแห่งการแต่งตัว
๑๒. เว้นขาดจากที่นอนสูงใหญ่
๑๓. เว้นขาดจากการรับทองและเงิน
๑๔. เว้นขาดจากการรับธัญญาหารดิบ^๔
๑๕. เว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ

๑-๒-๓-๔ ดูเชิงอรรถที่ ๑, ๒, ๓ และ ๔ ข้อ ๑๔ (เทวทหสูตร) หน้า ๒๑ ในเล่มนี้

วรรค]

๒. จวิโสณสูตร

๑๒๓

๑๖. เว้นขาดจากการรับสตรีและกุมารี
๑๗. เว้นขาดจากการรับทาสหญิงและทาสชาย
๑๘. เว้นขาดจากการรับแพะและแกะ
๑๙. เว้นขาดจากการรับไก่และสุกร
๒๐. เว้นขาดจากการรับช้าง โค ม้า และลา
๒๑. เว้นขาดจากการรับเรือกสวนไร่นาและที่ดิน
๒๒. เว้นขาดจากการทำหน้าที่เป็นตัวแทนและผู้สื่อสาร
๒๓. เว้นขาดจากการซื้อขาย
๒๔. เว้นขาดจากการโกงด้วยตาชั่ง ด้วยของปลอม และด้วยเครื่อง
ดวงวัด
๒๕. เว้นขาดจากการรับสินบน การล่อลวง และการตลบตะแลง
๒๖. เว้นขาดจากการดัด(อวัยวะ) การฆ่า การจองจำ การตีชิงวิ่งราว
การปล้น และการขู่กรรโชก

ข้าพเจ้านั้นเป็นผู้สันโดษด้วยจิรวพอคัมภ์ร่างกาย และบิณฑบาตพออิ่มท้อง
จะไป ณ ที่ใด ๆ ก็ไปได้ทันที เหมือนนกบินไป ณ ที่ใด ๆ ก็มีแต่ปีกเป็นภาระ
ข้าพเจ้านั้นประกอบด้วยอริยศีลชั้นนี้แล้ว ย่อมเสวยสุขอันปราศจากโทษในภายใน

[๑๐๓] ข้าพเจ้านั้นเห็นรูปทางตาแล้ว ไม่รวบถือ ไม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติ
เพื่อสำรวมจักขุนทรีย์ ซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้ว ก็จะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรมคือ
อกิขณาและโทมนัสครอบงำได้ จึงรักษาจักขุนทรีย์ ถึงความสำรวมในจักขุนทรีย์

ฟังเสียงทางหูแล้ว ...

ดมกลิ่นทางจมูกแล้ว ...

ลิ้มรสทางลิ้นแล้ว ...

ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกายแล้ว ...

รู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้ว ไม่รวบถือ ไม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อสํารวม
มโนทริย ซึ่งเมื่อไม่สํารวมแล้ว ก็จะเป็นเหตุให้ถูกบาปอกุศลธรรมคืออกิฉาและ
โทมนัสครอบงำได้ จึงรักษามโนทริย ถึงความสํารวมในมโนทริย ข้าพเจ้านั้น
ประกอบด้วยอริยอินทริยสังวรเช่นนี้แล้ว ย่อมเสวยสุขอันไม่ระคนด้วยกิเลสในภายใน

ข้าพเจ้านั้นทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู
การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังฆาฏิ บาตรและจีวร การฉัน การดื่ม
การเคี้ยว การลิ้ม การถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ การเดิน การยืน การนั่ง การนอน
การตื่น การพูด การนิ่ง

ข้าพเจ้านั้นประกอบด้วยอริยสีลขันธ อริยอินทริยสังวร และอริยสติสัมปชัญญะ
แล้วพักอยู่ ณ เสนาสนะอันเสียบสัถ คือ ป่า โค่นไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำ ป่าช้า
ป่าชัฏ ที่แจ้ง ลอมฟาง ข้าพเจ้ากลับจากบิณฑบาต ภายหลังฉันภัตตาหารเสร็จแล้ว
นั่งขัดสมาธิ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า

ข้าพเจ้านั้นละอภิชฌาในโลก มีใจปราศจากอภิชฌา ชำระจิตให้บริสุทธิ์จาก
อภิชฌา ละความมุงร้ายคือพยาบาท มีจิตไม่พยาบาท มุงประโยชน์เกื้อกูลต่อ
สรรพสัตว์อยู่ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความมุงร้ายคือพยาบาท ละถีนมิททะ มีจิต
ปราศจากถีนมิททะ กำหนดแสงสว่าง มีสติสัมปชัญญะ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จาก
ถีนมิททะ ละอุทธัจจกุกกุจจะ เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบภายใน ชำระจิตให้
บริสุทธิ์จากอุทธัจจกุกกุจจะ ละวิจิกิจฉา ชำรณวิจิกิจฉาได้แล้ว ไม่มีความสงสัย
ในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากวิจิกิจฉา

[๑๐๔] ข้าพเจ้านั้นละนิรวณ ๕ ประการนี้ ที่ทำให้จิตเศร้าหมอง บั่นทอน
กำลังปัญญา สกัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ที่มีวิตก
วิจารณ์ ปิติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป บรรลุทุติยฌาน
มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่
ปิติและสุขอันเกิดจากสมาธิ ฯลฯ บรรลุตติยฌาน ฯลฯ บรรลุจตุตถฌาน
ฯลฯ อยู่

วรรค]

๓. สัปปริสสูตร

๑๒๕

เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดังเงิน ปราศจากความ
เศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ข้าพเจ้านั้น
น้อมจิตไปเพื่ออัสวักขยญาณ รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า ‘นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย
นี้ทุกข์นิโรธ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา นี้อาสวะ นี้อาสวสมุทัย นี้อาสวนิโรธ
นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา’

เมื่อข้าพเจ้ารู้เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นจากกามาสวะ ภวาสวะ และ
อวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า ‘หลุดพ้นแล้ว’ รู้ชัดว่า ‘ชาติสิ้นแล้ว
อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้
อีกต่อไป’ ท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้ารู้เห็นอยู่อย่างนี้ จึงถอนอหังการ มมังการ
และมานานุสัย^๑ ในกายที่มีวิญญูณนี้และในสรรพนิमितภายนอกได้

ภิกษุทั้งหลาย คำที่ภิกษุรูปนั้นกล่าว เธอทั้งหลายควรชื่นชมยินดีว่า ‘สาธุ’
แล้วพึงกล่าวอย่างนี้ว่า ‘ท่านผู้มีอายุ เป็นลาภของเราทั้งหลาย เราทั้งหลายได้ดีแล้ว
ที่พิจารณาเห็นท่านผู้มีอายุเช่นท่านเป็นเพื่อนพรหมจรรย์’

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจยินดีต่างชื่นชมพระ
ภาษิตของพระผู้มีพระภาค ดังนี้แล

ฉวิโสธนสูตรที่ ๒ จบ

๓. สัปปริสสูตร

ว่าด้วยธรรมของสัตบุรุษและธรรมของอสัตบุรุษ

[๑๐๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถ
ปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคได้รับสั่งเรียกภิกษุ
ทั้งหลายมาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย” ภิกษุเหล่านั้นทูลรับสนองพระดำรัสแล้ว
พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

^๑ ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๘๙ (มหาปุณณมสูตร) หน้า ๑๐๑ ในเล่มนี้

ภาคผนวก ข
พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐
ฉวิไลธนสูตร (เล่ม ๑๔ หน้า ๘๑ - ๘๘)

วคค]

๒. ฉวิไลธนสูตร

๘๓

[๘๖] ยัม ไช คัม ภิกขเว สัมมา วทมาโน วเทยฺย “วดีปฺปคฺโค ปารมฺปิปคฺโค อริยสฺสํมํ สัตถสฺสํมํ, วดีปฺปคฺโค ปารมฺปิปคฺโค อริยสฺสํมํ สมาริยสฺสํมํ, วดีปฺปคฺโค ปารมฺปิปคฺโค อริยาย ปณฺณาย, วดีปฺปคฺโค ปารมฺปิปคฺโค อริยาย วิมุตติยา”ติ. สํวรัปฺปคฺคเมว คัม สัมมา วทมาโน วเทยฺย “วดีปฺปคฺโค ปารมฺปิปคฺโค อริยสฺสํมํ สัตถสฺสํมํ, วดีปฺปคฺโค ปารมฺปิปคฺโค อริยสฺสํมํ สมาริยสฺสํมํ, วดีปฺปคฺโค ปารมฺปิปคฺโค อริยาย ปณฺณาย, วดีปฺปคฺโค ปารมฺปิปคฺโค อริยาย วิมุตติยา”ติ.

ยัม ไช คัม ภิกขเว สัมมา วทมาโน วเทยฺย “ภคฺวโค ปุคฺโค โอโรธํ มุขโค ชาโค ชมฺมชฺช ชมฺมนิมฺมิโค ชมฺมทายาท, โน อามิสฺสทายาท”ติ. สํวรัปฺปคฺคเมว คัม สัมมา วทมาโน วเทยฺย “ภคฺวโค ปุคฺโค โอโรธํ มุขโค ชาโค ชมฺมชฺช ชมฺมนิมฺมิโค ชมฺมทายาท, โน อามิสฺสทายาท”ติ. สํวรัปฺปคฺโค ภิกขเว ตถาคเตน อนุคฺคเร ชมฺมจกฺกํ ปวคฺคิตํ สัมมเทว อนุปฺปวคฺคเตคฺคิตํ.

อิทมโวจ ภควา. อตฺตมฺนา เต ภิกฺขุ ภคฺวโค ภาสิตํ อภินนฺทฺหติ.

อนุปทฺตํ นิจฺจํ ปจฺจํ.

๒. ฉวิไลธนสูตร

[๘๗] เอวฺมเม สุตํ: เอกํ สมยํ ภควา สํวคฺคิยํ วิหริติ เขตฺตเน อนาถ-
 ปิณฺทิกสฺส อารามเ. ตสฺส ไช ภควา ภิกฺขุ อามนฺเตสํ “ภิกฺขโว”ติ. “ภทฺทเ”ติ
 เต ภิกฺขุ ภคฺวโค ปจฺจสฺสํมํ. ภควา เขตฺตโวจ:

อิชฺช ภิกขเว ภิกฺขุ อณฺเฑ พฺยากรโติ “ชฺฌเณ ชาคิ, อุตฺตํ พุทฺธมฺจริยํ, กตํ
 กรณํ, ‘นํปํ อิตฺถคฺคตฺตํ ปชานามิ”ติ. ตสฺส ภิกขเว ภิกฺขุโน ภาสิตํ เณว
 อภินนฺทฺหิตพฺพํ น ปฏิกโกธิตพฺพํ. อนภินนฺทฺหิตฺวา อปฺปฏิกโกธิตฺวา ปณฺเฑ พุคฺคิตพฺพ.

๑. ฉ.ฉ.ฉ. ฉวิไลธนสูตร

จตุตทาโรเม อากุโส โวหารา เทน ภควตา ชานตา ปัสสตา อรหตา สัมมาสัมพุทฺธเณ
 สัมมทกฺขาตา. กตเม จตุตทาโร? ทิฏฺฐเช ทิฏฺฐจฺวาติตา, สุตเต สุตฺตฺวาติตา, มุเต
 มุตฺตฺวาติตา, วิญฺญาเต วิญฺญาตฺตฺวาติตา. อีเม โช อากุโส จตุตทาโร โวหารา เทน
 ภควตา ชานตา ปัสสตา อรหตา สัมมาสัมพุทฺธเณ สัมมทกฺขาตา. กถํ ชานโต
 ปณายสฺมโต กถํ ปัสสโต อีเมสุ จตุสุ โวหารesu อนุปาทาย ชาตเวหิ จิตฺตํ
 วิมุตฺตุน”ติ.

ซึ่งนำด้วยที่สุด ภิกขเว ภิกขุโน วุติตฺวาโต กตกรณียที่สุด โอหิตการที่สุด อนุป-
 ปตฺตตฺตที่สุด ปริกฺขัณภวตฺตโยชนที่สุด สัมมทกฺขาตวิมุตฺตตฺตที่สุด อยมนุชโม โหติ เวยยา-
 กรณาย. ทิฏฺฐเช โช อหํ อากุโส อนุปาย อนุปาย อนิสฺสโต อปฺปปฏิพฺพโช
 วิปฺปมฺมุโต วิตฺถยฺมุโต วิมฺริยาทักเคน เจตฺถา วิหฺรามิ. สุตเต โช อหํ อากุโส...มุเต
 โช อหํ อากุโส...วิญฺญาเต โช อหํ อากุโส อนุปาย อนุปาย อนิสฺสโต
 อปฺปปฏิพฺพโช วิปฺปมฺมุโต วิตฺถยฺมุโต วิมฺริยาทักเคน เจตฺถา วิหฺรามิ. เอวํ โช เม
 อากุโส ชานโต เอวํ ปัสสโต อีเมสุ จตุสุ โวหารesu อนุปาทาย ชาตเวหิ จิตฺตํ
 วิมุตฺตุน”ติ. ตสฺส ภิกขเว ภิกขุโน “สาธุ”ติ ภาสิตํ อภินนฺทิตพฺพํ อนุโมทิตพฺพํ,
 “สาธุ”ติ ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนุโมทิตฺวา อุตฺตริ ปโมห ปฺจุฉิตพฺพโ.

[๘๘] ปณจ โช อีเม อากุโส อุปาทานกฺขนฺธา เทน ภควตา ชานตา ปัสสตา
 อรหตา สัมมาสัมพุทฺธเณ สัมมทกฺขาตา. กตเม ปณจ? เสยฺยถิํ: รุรูปาทานกฺขนฺโช
 เวทฺฐูปาทานกฺขนฺโช สณฺณูปาทานกฺขนฺโช สงฺขารูปาทานกฺขนฺโช วิญฺญาณูปาทานกฺขนฺโช.
 อีเม โช อากุโส ปณจูปาทานกฺขนฺธา เทน ภควตา ชานตา ปัสสตา อรหตา
 สัมมาสัมพุทฺธเณ สัมมทกฺขาตา. กถํ ชานโต ปณายสฺมโต กถํ ปัสสโต อีเมสุ
 ปณจสุ อุปาทานกฺขนฺเธสุ อนุปาทาย ชาตเวหิ จิตฺตํ วิมุตฺตุน”ติ.

ซึ่งนำด้วยที่สุด ภิกขเว ภิกขุโน วุติตฺวาโต กตกรณียที่สุด โอหิตการที่สุด อนุป-
 ปตฺตตฺตที่สุด ปริกฺขัณภวตฺตโยชนที่สุด สัมมทกฺขาตวิมุตฺตตฺตที่สุด อยมนุชโม โหติ

วคฺค]

๒. นวีสถนตฺต

๘๓

เวຍยากรณาย. รูปํ โข อหํ อาวุโส อพฺลํ วิราคุนํ^๑ อนสฺสํสาธิกนฺติ วิทิตฺวา ยะ
 รูปํ อุปาทายูปาทานา^๒ เจตโส อธิจฺจนานาภินเวธํสาธุสยา, เตสํ ขยา วิราคา นิโรธา
 จาคา ปญฺนิสฺสํคฺคา “วิมุตฺตํ เม จิตฺตํ”ติ ปชานามิ. เวทนํ โข อหํ อาวุโส ๑เป ๑
 สจฺจํ โข อหํ อาวุโส ๑เป ๑ สงฺขารํ โข อหํ อาวุโส ๑เป ๑ วิมฺภวณํ โข
 อหํ อาวุโส อพฺลํ วิราคุนํ อนสฺสํสาธิกนฺติ วิทิตฺวา ยะ วิมฺภวณํ อุปาทายูปาทานา
 เจตโส อธิจฺจนานาภินเวธํสาธุสยา, เตสํ ขยา วิราคา นิโรธา จาคา ปญฺนิสฺสํคฺคา “วิมุตฺตํ
 เม จิตฺตํ”ติ ปชานามิ. เอวํ โข เม อาวุโส ชานโต เอวํ ปสฺสโต อิมํสํ ปณฺจสํ
 อุปาทานกฺขนเรสํ อนุปาทาย อาสวเวหิ จิตฺตํ วิมุตฺตนฺติ. ตสฺสํ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน
 “ธํมฺม”ติ ภาสิตํ อภินนฺทิตพฺพํ อนนฺโมทิตพฺพํ, “ธํมฺม”ติ ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนนฺโมทิตฺวา
 อุตฺตริ ปิณฺหา ปุจฺฉิตพฺโพ.

[๑๐๐] นยฺมาวุโส ชาติโย เทน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สํมา-
 สัมพุทฺเธน สํมมทฺทชฺชาตา. กตมา น? ปจฺจวํชาตุ อไปชาติตุ เตโหชาติตุ วาโยชาติตุ
 อากาสชาติตุ วิมฺภวณชาติตุ. อีมา โข อาวุโส น ชาติโย เทน ภควตา ชานตา
 ปสฺสตา อรหตา สํมาสัมพุทฺเธน สํมมทฺทชฺชาตา. กถํ ชานโต ปณายสฺมโต กถํ
 ปสฺสโต อิมํสํ นสํ ชาติสํ อนุปาทาย อาสวเวหิ จิตฺตํ วิมุตฺตนฺติ.

ซึ่งณาสวสฺสํ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน วุสฺสิตฺวาโต “กตกรณํยสฺสํ โอหิตถารสฺสํ อนุปปตฺต-
 สทฺทสฺสํ ปริกฺขณภวสจฺจโยชนสฺสํ สํมมทฺทชฺชาตวิมุตฺตสฺสํ อยมนฺนุชฺชโม โหติ เวຍยา-
 กรณาย. ปจฺจวํชาตุ โข อหํ อาวุโส “น อตฺตโต” อูปคจฺฉิ, น ๑ ปจฺจวํชาตุนิสฺสํคํ
 อุตฺตานํ. ยะ ๑ ปจฺจวํชาตุนิสฺสํคํ อุปาทายูปาทานา เจตโส อธิจฺจนานาภินเวธํสาธุสยา,
 เตสํ ขยา วิราคา นิโรธา จาคา ปญฺนิสฺสํคฺคา “วิมุตฺตํ เม จิตฺตํ”ติ ปชานามิ.
 อไปชาติตุ โข อหํ อาวุโส ๑เป ๑ เตโหชาติตุ โข อหํ อาวุโส ๑เป ๑ วาโยชาติตุ
 โข อหํ อาวุโส ๑เป ๑ อากาสชาติตุ โข อหํ อาวุโส ๑เป ๑ วิมฺภวณชาติตุ โข
 อหํ อาวุโส “น อตฺตโต” อูปคจฺฉิ, น ๑ วิมฺภวณชาติตุนิสฺสํคํ อุตฺตานํ. ยะ ๑
 วิมฺภวณชาติตุนิสฺสํคํ อุปาทายูปาทานา เจตโส อธิจฺจนานาภินเวธํสาธุสยา, เตสํ ขยา

วिरาจา นิโรชา จาคา ปฏินิสฺสคฺคา “วิมุตฺตํ เม จิตฺตํ”ติ ปชานามิ. เอวํ โข เม
 อาวุโส ชานโต เอวํ ปสฺสโต อิมาสฺсу ฌตฺถุ ชาคฺคฺสุ อนุปาทาย อาสฺสเวหิ จิตฺตํ
 วิมุตฺตํ. ตสฺส ภิกฺขเว ภิกฺขุโน “ธัมมํ”ติ ภาสิตํ อภินนฺทิตพฺพํ อนุโมทิตพฺพํ,
 “ธัมมํ”ติ ภาสิตํ อภินนฺทิตวา อนุโมทิตวา อุตฺตริ ปโยหุ ปุจฺฉิตพฺโพ.

[๓๐๑] ฌ โข ปณิมานิ อาวุโส “อชฺฌตฺติกานิ พาทิราณี” อายตฺตานานิ เตน
 ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สัมมาสํมุตฺตเรน สัมมทกฺขาตานิ. กตฺตานิ ฌ?
 จกฺขุ เจว รูปา จ สฺสํ จ ตฺถทา จ ฆานํ จ คนฺธา จ ชิวฺหา จ รตฺธา จ
 กายิ จ โสฬสฺสพฺพา จ มโน จ รัมมา จ. อิมานิ โข อาวุโส ฌ อชฺฌตฺติกานิ
 พาทิราณี อายตฺตานานิ เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สัมมาสํมุตฺตเรน
 สัมมทกฺขาตานิ. กถํ ชานโต ปณายสฺมโต กถํ ปสฺสโต อิมสฺสุ ฌตฺถุ อชฺฌตฺติกพาทิเรสุ
 อายตฺตเนสุ อนุปาทาย อาสฺสเวหิ จิตฺตํ วิมุตฺตํ.

ขีณาสวสฺส ภิกฺขเว ภิกฺขุโน วุตฺติวโต กตฺกณฺเฑยสฺส โยหิตถารสฺส อนุปฺปตฺต-
 สทฺตสฺส ปฺริกฺขิตฺตภาวสฺสโยชนสฺส สัมมทกฺกขณวิมุตฺตสฺส อยมฺนุชฺชโม โหติ เวยยา-
 กรณาย. จกฺขุสฺมิ อาวุโส รูปे จกฺขุวิญฺญาเณ จกฺขุวิญฺญาณวิญฺญาตพฺเพสุ
 รมฺเมสุ โย ฌนฺโท โย ราโค ยา นนฺทิ^๑ ยา ตณฺหา ये จ อุปาทายูปาทานา
 เจตฺโส อธิจฺจุจฺจานาภินเวธานุสฺสา, เตสํ ฆยา วิราจา นิโรชา จาคา ปฏินิสฺสคฺคา
 “วิมุตฺตํ เม จิตฺตํ”ติ ปชานามิ. สฺสํสฺมิ อาวุโส ตฺถเท สฺสํวิญฺญาเณ ๑ เป ๑
 ฆานสฺมิ อาวุโส คนฺเธ ฆานวิญฺญาเณ ๑ เป ๑ ชิวฺหาเย อาวุโส รตฺเธ ชิวฺหาวิญฺญาเณ
 ๑ เป ๑ กายสฺมิ อาวุโส โสฬสฺสพฺเพ กายวิญฺญาเณ ๑ เป ๑ มนสฺมิ อาวุโส รมฺเม
 มโนวิญฺญาเณ มโนวิญฺญาณวิญฺญาตพฺเพสุ รมฺเมสุ โย ฌนฺโท โย ราโค ยา นนฺทิ
 ยา ตณฺหา ये จ อุปาทายูปาทานา เจตฺโส อธิจฺจุจฺจานาภินเวธานุสฺสา, เตสํ ฆยา
 วิราจา นิโรชา จาคา ปฏินิสฺสคฺคา “วิมุตฺตํ เม จิตฺตํ”ติ ปชานามิ. เอวํ โข เม
 อาวุโส ชานโต เอวํ ปสฺสโต อิมสฺสุ ฌตฺถุ อชฺฌตฺติกพาทิเรสุ อายตฺตเนสุ อนุปาทาย

วคค]

๒. ฌวิไลธรรณสูตร

๘๕

อาสเวหิ จิตฺตํ วิมุตฺตุนฺติ. ศัสฺสํ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน “ธัมฺม”ํติ ภาสิตํ อภินฺนุทิตพฺพํ
อนฺุโมทิตพฺพํ, “ธัมฺม”ํติ ภาสิตํ อภินฺนุทิตฺวา อนฺุโมทิตฺวา อุตฺตริ ปโยห ปุจฺฉิตพฺพโ.

[๑๐๕] ถถ ชาวนโต ปนายสฺมโต ถถ ปสฺสโต อิมสฺมิญฺจ สฺวิณฺณณเณ กาเย
พหิทฺธา ฯ สฺพพณฺิมิตฺเตสฺส อหํการมํการมานานุสฺสา สฺสํมูหคาคิ.

ฐีณาธวสฺสํ ภิกฺขเว ภิกฺขุโน วุสฺสิตฺวโต กตฺถกณฺเญสฺสํ โอหิตถาวรสฺสํ อนฺุ-
ปคตสฺสํทคตสฺสํ ปริกฺขัณณภวสฺสํ โยชนสฺสํ สํมทกฺกณฺเญวิมุตฺตสฺสํ อยมฺนฺนฺมโม โหติ
เวชฺยากรณาย. ปุพฺเพ โห อหํ อาวุสฺสํ อาคาริยฺภูโต สฺมาโน อวิทฺทสฺสํ อโหสฺสํ,
ศสฺสํ เม คถาคโต วา คถาคคธาวโก วา ฆมฺมํ เทเสสฺสํ, คาทํ ฆมฺมํ สฺสํว
คถาคเต สฺททํ ปฏฺฐิตํ, โสฺ เตน สฺททฺชาปฏฺฐิตาเณน สํมณฺเณนโต อิติ ปฏฺฐิตญฺจิกฺขิ
“สํมุปาโห ฆราวาโส รชาปโ, อพฺุภกกาโส ปพฺพชฺชา, นยิทํ สฺสํกรํ อคารํ อชฺฌวสฺสตา
เอกนฺคปรีปฺณณํ เอกนฺคปรีสฺสทํ สํชฺชิตฺติคํ พุรฺหมจฺริยํ จริตฺ, ยนฺนฺนาหํ เกสฺมสฺสํ
โอหาเรตฺวา กาสายานิ วคฺถานิ อจฺญาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺเชยฺน”ติ.
โส โห อหํ อาวุสฺสํ อปเรณ สํเยเนน อปฺปํ วา โภคกฺขนฺธิํ ปหาย มหนฺตํ วา
โภคกฺขนฺธิํ ปหาย, อปฺปํ วา ฌาติปรีวฏฺฐิํ ปหาย มหนฺตํ วา ฌาติปรีวฏฺฐิํ ปหาย,
เกสฺมสฺสํ โอหาเรตฺวา กาสายานิ วคฺถานิ อจฺญาเทตฺวา อคารสฺมา อนคาริยํ ปพฺพชฺ,
โส เอวํ ปพฺพชฺโต สฺมาโน ภิกฺขุโน สฺกฺขาสํวสฺสํมาปฺนโน ปาณาติปาตํ ปหาย
ปาณาติปาตา ปฏฺฐิวิโร อโหสฺสํ. นีหิตกฺกณฺเญน นีหิตสฺสํโก สชฺชํ ทยาปฺนโน สฺพพ-
ปาณญฺชิตานุกมฺปิ วิหาสํ. อทินฺนาทานํ ปหาย อทินฺนาทานา ปฏฺฐิวิโร อโหสฺสํ
ทินฺนาทายํ ทินฺนปายิกฺกชฺ, อถเนน สฺสํจฺญเตน อคฺคณา วิหาสํ. อพุรฺหมจฺริยํ ปหาย
พุรฺหมจฺริยํ อโหสฺสํ อารากฺขํ วิโร เมถุนา คามฆมฺมา. มุสฺสํวาทํ ปหาย มุสฺสํวาทา
ปฏฺฐิวิโร อโหสฺสํ สจฺจวาทํ สจฺจสฺสนฺโธ เกโต ปจฺจยโก อวิสฺสํวาทโก โดกสฺสํ. ปีสุณฺณํ
วาจํ ปหาย ปีสุณฺณาย วาจาเย ปฏฺฐิวิโร อโหสฺสํ, อโหสฺสํ สฺสํว น อมฺุตร อกฺขาคา
อิมสฺสํ เกทาย, อมฺุตร วา สฺสํว น อิมสฺสํ อกฺขาคา อมฺุสฺสํ เกทาย, อิติ ภินฺนํ
วา สฺนฺชาคา, สฺหิตานํ วา อนฺุปฺปาทา, สํมคฺคาวาโม สํมคฺครโต สํมคฺคณฺเญ

๑. น.ม. สํมูหคาคิ

สมคฺคกรณํ วาจํ ภาสิตา อโหสิ. ฆรุตํ วาจํ ปหาย ฆรุตาย วาจา ย ปฏิวิโร
อโหสิ, ยา สา วาจา เนตา กณฺณสุชา เปมฺนียา หทยงฺคมา โปรี พุทฺชนกฺคตา
พุทฺชนมนาปา, ตถารูปํ วาจํ ภาสิตา อโหสิ. สมฺมปฺปตาปํ ปหาย สมฺมปฺปตาปา
ปฏิวิโร อโหสิ กาสวาทํ ภูทวาทํ อคฺควาทํ ฆมฺมวาทํ ฌินยวาทํ, นิฆานวตฺติ วาจํ
ภาสิตา อโหสิ กาเตน ตาปเทสํ ปริยญฺควตฺติ อคฺคตฺตญฺหิตํ.

โส พัสฺสคามภูทคามสฺมารมฺภา ปฏิวิโร อโหสิ. เอกภคฺติโก อโหสิ รคฺคฺคฺคฺคฺค
วิโร วิกาตโกชนา. ฆจฺจคฺค
ชารณมณฺท
ชาทรูปรรคฺค
อามกมฺสฺค
ทาสฺค
อชฺเชกฺค
สฺค
ทฺค
กยวิภฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺค
คฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺค
นิกคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺค
อโหสิ.

โส สฺนคฺค
เยเนวํ ปกฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺค
เทติ, สฺปคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺค
จิวเรน กุจฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺค
เยเนวํ ปกฺคฺคฺคฺคฺคฺค
อิมินา อริเยน สฺคฺคฺค
อโหสิ.

[๓๐๓] โส จกฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺค
ยคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺค

๑. ฌ. อุกฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺคฺค ๒. ฌ. โส เยเนว

ธมมา ธนวาสถสวเยยฺยํ, ศตฺสํ สํวราย ปฏิปชฺชํ, รกฺขํ จกฺขุณฺทริยํ, จกฺขุณฺทริเย สํวรํ อาปชฺชํ.
 โสเตน สทฺทํ สฺตฺวา ๑เป ๑ ฆาเนน คนฺธิ ฆายิตฺวา ๑เป ๑ ชิวฺหาย รตํ
 สํยิตฺวา ๑เป ๑ กาเยน โสณฺฑพฺพํ สฺตฺติวํ ๑เป ๑ มนสา ธมฺมํ วิญฺญาเย น
 นิमितฺตคฺคาหํ อโหสิ นานุพฺพณฺชนคฺคาหํ, ยถวาทิกรณเมเน มนฺทริยํ อสํวํ วิหรนฺทํ
 อภิธมาโทมนสฺสา ปาปกา อกฺุสฺสา ธมฺมา ธนวาสถสวเยยฺยํ, ศตฺสํ สํวราย ปฏิปชฺชํ,
 รกฺขํ มนฺทริยํ, มนฺทริเย สํวรํ อาปชฺชํ. โส อิมินา อริเยน อินฺทริยสํวเรน
 สมนฺนาคโต อชฺฌตฺตํ อพฺยาเสกฺสํ ปฏิสํเวเทสิ.

โส อภิกฺกนฺเต ปฏิกฺกนฺเต สมนฺปานการํ อโหสิ, อาโลเกเต วิโลเกเต สมนฺปานการํ
 อโหสิ, สมนฺนิชฺชิตे ปสํวริเต สมนฺปานการํ อโหสิ, สมนฺนิชฺชิตํ จจฺจวราเรน สมนฺปานการํ
 อโหสิ, อสฺสํ ปิเต ฆายิตฺวา สมนฺปานการํ อโหสิ, อจฺจุจฺจวราเรน สมนฺปานการํ
 อโหสิ, คเต จิตฺเต นิสฺสินฺเน สฺตฺเต ฆาคริตฺวา ภาสิตฺวา คุณฺทํภาเว สมนฺปานการํ อโหสิ.

โส อิมินา ๑ อริเยน สํสฺกนฺทเนน สมนฺนาคโต อิมินา ๑ อริเยน อินฺทริยสํวเรน
 สมนฺนาคโต อิมินา ๑ อริเยน สติสมนฺปนฺนเนน สมนฺนาคโต วิจิตฺตํ เสนาสนํ ภา
 อรณฺณํ รุกฺขมฺลํ ปพฺพตํ กนฺทํ คิริคฺคํ สํสํ วนปตฺตํ อพฺโลกาตํ ปลาดปฺนํ.
 โส ปจฺจนาภคํ ปิณฺทปาทปฏิกฺกนฺโต นิสฺสิทํ ปลตฺตํ อาภุชิตฺวา อชฺชํ กายํ ปณฺธิราย
 ปริมุขํ สติ อฺปฺนฺนเปตฺวา.

โส อภิธมฺ โสเก ปหาย วิคตฺวาภิธมฺ เจตฺสา วิหาสิ, อภิธมาเย จิตฺตํ
 ปริโสเชตฺติ. พฺยาปาทปโทสํ ปหาย อพฺยาปนฺนจิตฺโต วิหาสิ สทฺทปฺนาณญฺชิตานุกมฺปิ,
 พฺยาปาทปโทสํ จิตฺตํ ปริโสเชตฺติ. ถันมิทฺธา ปหาย วิคตฺถันมิทฺธา วิหาสิ อาโลกสํวณฺ
 สโต สมนฺปาน, ถันมิทฺธา จิตฺตํ ปริโสเชตฺติ. อชฺชจฺจกฺกจฺจํ ปหาย ธนฺทฺธโต
 วิหาสิ อชฺฌตฺตํ วนปตฺตจิตฺโต, อชฺชจฺจกฺกจฺจา จิตฺตํ ปริโสเชตฺติ. วิจิตฺตํ ปหาย
 ตินฺนวิจิตฺตํ วิหาสิ อกถํกถํ กุสฺเสสฺส ธมฺเมสฺส, วิจิตฺตํ ปหาย จิตฺตํ ปริโสเชตฺติ.

[๓๐๔] โส อิมะ ปณฺจ นัฏเฐน ปหาเย เจตโส อุปกุกิลเลเต ปณฺณาย ทุพฺพัตถักรเณ
 วิวิจฺเจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกฺุสฺสเถหิ รมฺเมหิ สฺวิตกุกํ สฺวิจารํ วิเวกขํ ปิติสฺสํ ปจฺม
 ฌานํ อุปสํมุปชฺช วิหาตี. วิตกุกุจิรารณํ วูปสฺมา อชฺฌตฺตํ สมนฺปตฺถาณํ เจตโส
 เอโกทิกาวํ อวิตกุกํ อวิจารํ สฺมาชิขํ ปิติสฺสํ ทุคฺคิยํ ฌานํ ๑ เป ๑ คคฺคิยํ ฌานํ ๑ เป ๑
 จคฺคตฺถํ ฌานํ อุปสํมุปชฺช วิหาตี.

โส เอวํ สฺมาหิตะ จิตฺเต ปริสฺสุทฺเธ ปรีโยทาเต อนนฺจเณ วิตฺตูปกุกิลเลเต มุทฺทภูเต
 กมฺมณิเย จิตฺเต อาเนชฺชปฺปคฺเต อาสวณํ ชยฌาณาย จิตฺตํ อภินิหฺนมาเมตี, โส “อิทํ
 ทฺวณฺหํ”ติ ยถาภูตํ อพฺภวณฺณาสี, “อโย ทฺวณฺหสฺสุมฺพโย”ติ ยถาภูตํ อพฺภวณฺณาสี, “อโย
 ทฺวณฺหนิโรช”ติ ยถาภูตํ อพฺภวณฺณาสี, “อโย ทฺวณฺหนิโรชคามินิ ปฏฺธิปทา”ติ ยถาภูตํ
 อพฺภวณฺณาสี. “อิมะ อาสว”ติ ยถาภูตํ อพฺภวณฺณาสี, “อโย อาสวสฺสุมฺพโย”ติ ยถาภูตํ
 อพฺภวณฺณาสี, “อโย อาสวนิโรช”ติ ยถาภูตํ อพฺภวณฺณาสี, “อโย อาสวนิโรชคามินิ
 ปฏฺธิปทา”ติ ยถาภูตํ อพฺภวณฺณาสี, ตสฺส เม เอวํ ชานโต เอวํ ปสฺสโต กามาสวณํ
 จิตฺตํ วิมฺมุจฺจิตฺต, ภวาสวณํ จิตฺตํ วิมฺมุจฺจิตฺต, อวิชฺชวสฺสวณํ จิตฺตํ วิมฺมุจฺจิตฺต, วิมฺมุคฺคตฺถมฺ
 “วิมฺมุคฺค”มิตฺติ ฌาณํ อโหสิ, “ชฺฌเณ ชาคิ, วุสฺสิตํ พฺรหฺมจฺริยํ, กตํ กรณญฺยํ, นาปรี
 อิตฺถคฺคตฺถายา”ติ อพฺภวณฺณาสี. เอวํ โช เม อาวุโส ชานโต เอวํ ปสฺสโต อิมสฺสุมฺปิ
 สฺวณฺณายาเนกา กาเย พหิทฺธา จ สฺพพนฺนิมิตฺเตสุ อหํการมมํการมานานุสฺสา สุตฺตมฺหคาคิ.
 ตสฺส ภิกฺขเว ภิกฺขุโน “ธัมฺม”ติ ภาสิตํ อภินนฺทิตพฺพํ อนฺนโมทิตพฺพํ. “ธัมฺม”ติ
 ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา อนฺนโมทิตฺวา เอวมสฺส วณฺนีโย “ธมฺมา โน อาวุโส, สุตฺตทฺธํ โน
 อาวุโส, เย มโย อายสฺสมนฺตํ คาทิสํ สฺพพฺรหฺมจฺริยํ สมนฺนปสฺสตฺถามา”ติ.

อิตมโวจ ภควา. อตฺตมฺนา เต ภิกฺขุ ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทิตฺวา.

ฉนฺนโวจนฺตํ นินฺนจิตํ ทุคฺคิยํ.

อรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม. มหามกุฏราชวิทยาลัย. พ.ศ. ๒๕๒๕
ฉวิโสธนสูตร (เล่ม ๒๒/๙๑ (เล่ม ๓ ภาค ๑) หน้า ๒๑๓ - ๒๓๑)

๒. ฉวิโสธนสูตร

หลักการตรวจสอบจิตที่พ้นจากอาสวะ

[๑๖๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้:-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ที่พระวิหารเชตวัน อารามของท่าน อนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้น ทูลรับพระคำรัสแล้ว.

โฆหาร ๔

[๑๖๗] พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสค้ำไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พยากรณ์หรือหักผลว่า ข้าพเจ้ารู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย ไม่ควรชมเชย ไม่ควรคัดค้าน คำที่ภิกษุนั้นกล่าวแล้ว. ครั้นแล้ว ควรถามปัญหาเธอว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุ พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสโฆหารไว้ ๔ อย่างเหล่านี้ โดยชอบ, ๔ อย่างคืออะไร? คือ

ความที่บุคคลมีปกติกล่าวสิ่งที่เห็นแล้ว ว่าได้เห็นแล้ว ๑

ความที่บุคคลมีปกติกล่าวสิ่งที่ได้ยินแล้ว ว่าได้ยินแล้ว ๑

ความที่บุคคลมีปกติกล่าวสิ่งที่ได้ทราบแล้ว ว่าได้ทราบแล้ว ๑

ความที่บุคคลมีปกติกล่าวสิ่งที่ได้รู้แล้ว ว่าได้รู้แล้ว ๑

นี้แล โฆหาร ๔ อย่างที่ พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรง

๒๑๔ พระสูตรต้นตปีฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก [๑๖๘

เห็น เป็นพระอรหันตสัมมสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสไว้โดยชอบแล้ว. ก็จิตของท่าน
รู้อย่างไร เห็นอย่างไร จึงหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ยึดมั่นใน
โหหารทั้ง ๔ เหล่านี้.

การพยากรณ์อรรถผลที่พระพุทธเจ้ารับรอง

[๑๖๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้สิ้นอาสวะแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์
แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนแล้ว
โดยลำดับ สิ้นสังโยชน์ในภพแล้ว พ้นวิเศษแล้ว เพราะรู้โดยชอบ จึงมี
ธรรมอันสมควรจะพยากรณ์ได้ดังนี้ว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้าไม่ยินดี
ไม่ยินร้าย ไม่ถูกค้นหาและทักท้วงอาศัย ไม่ติดใจ ในสิ่งที่ได้เห็นแล้ว หลุด
พ้นแล้ว พราศออกได้แล้ว มีจิตที่ถูกทำให้ปราศจากเขตแดนแล้วอยู่ ข้าพเจ้า
จะไม่ยินดี ไม่ยินร้าย... ในสิ่งที่ได้ยินแล้วแล... ข้าพเจ้าจะไม่ยินดี ไม่
ยินร้าย... ในสิ่งที่ได้ทราบแล้วแล... ข้าพเจ้าจะไม่ยินดี ไม่ยินร้าย ไม่
ถูก ค้นหา และ ทักท้วง อาศัย ไม่ติดใจ ในสิ่งที่ได้รู้แล้วแล หลุดพ้นแล้ว
พราศออกได้แล้ว มีจิตที่ถูกทำให้ปราศจากเขตแดนแล้วอยู่ ดูก่อนท่านผู้มี
อายุ จิตของข้าพเจ้า ผู้รู้อยู่ เห็นอยู่อย่างนั้นแล หลุดพ้นแล้ว จากอาสวะทั้ง
หลาย เพราะไม่ยึดมั่นในโหหารทั้ง ๔ เหล่านี้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คำกล่าวของภิกษุนั้น เธอทั้งหลายควรชมเชย
เวรอนุโมทนา ว่า สาธุ. ครั้นแล้วก็ควรถามปัญหาสูงขึ้นไปอีกว่า ดูก่อน
ท่านผู้มีอายุ อุปาทานขันธ์ทั้ง ๕ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้
ารงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมสัมพุทธเจ้า ตรัสไว้ชอบแล้ว ๕ ประการ
๕ ประการคืออะไร? คือ:-

๑๖๕] นวโศทรสูตร การพยากรณ์อรรถผลที่พระพุทธเจ้าตรัส ๒๑๕

อุปาทานขันธ^๕ คือ รูป ๑

อุปาทานขันธ^๕ คือ เวทนา ๑

อุปาทานขันธ^๕ คือ สัญญา ๑

อุปาทานขันธ^๕ คือ สังขาร ๑

อุปาทานขันธ^๕ คือ วิญญาณ ๑

ดูก่อนท่านผู้มีอายุ อุปาทานขันธ^๕ทั้ง ๕ เหล่านี้แล พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสไว้โดยชอบแล้ว. กิจของท่านผู้มีอายุ ผู้รู้้อย่างไร เห็น้อย่างไร จึงหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ยึดมั่นในอุปาทานขันธ^๕ทั้ง ๕ เหล่านี้.

[๑๖๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้สิ้นอาสวะแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนแล้ว โดยลำดับ สิ้นสังโยชน์ในภพแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ จึงมีธรรมอันสมควรจะพยากรณ์ได้ดังนี้ว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้ารู้แจ้งรูปแล้วแลว่าไม่มีกำลัง ปราศจากความน่ารัก ไม่น่าชื่นใจ จึงทราบชัดว่า จิตของเราหลุดพ้นแล้ว เพราะสิ้นไป เพราะสำรอก เพราะดับ เพราะสละ เพราะสลัดทิ้งซึ่งอุปาทานขันธ^๕ ที่ยึดมั่นในรูป และอนุสัยคือความตั้งใจ และความยึดมั่นในรูปได้ ข้าพเจ้ารู้แจ้งเวทนาแล้วแลว่า... ข้าพเจ้ารู้แจ้งสัญญาแล้วแลว่า... ข้าพเจ้ารู้แจ้งสังขารแล้วแลว่า.. ข้าพเจ้ารู้แจ้งวิญญาณแล้วแลว่า ไม่มีกำลัง ปราศจากความน่ารัก ไม่น่าชื่นใจ จึงทราบชัดว่า จิตของเราหลุดพ้นแล้ว เพราะสิ้นไป เพราะสำรอก เพราะดับ เพราะสละ เพราะสลัดทิ้ง ซึ่งอุปาทานขันธ^๕ ที่ยึดมั่น วิญญาณ และ อนุสัย คือความตั้งใจ และความยึดมั่นในวิญญาณ ดูก่อนท่านผู้มีอายุ จิตของข้าพเจ้า ผู้รู้ เห็น้อย่างนี้ พ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่

๒๑๖ พระสูตรต้นตปีฎก มัชฌิมนิกาย อุปปริยตตสก [๑๖๘

ยี่คมันในอุปาทานขันธทั้ง ๕ เหล่านี้. ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย คำที่ภิกษุนั้นกล่าวแล้ว เธอทั้งหลายควรชื่นชม ควรอนุโมทนาว่า สาธุ. ครั้นแล้ว ควรถามปัญหาให้ยิ่งขึ้นไปอีกว่า ตุก่อนท่านผู้มีอายุ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น ทรงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัส ชาติ วั ๖ อย่างโดยชอบ ชาติ ๖ อย่าง คืออะไร? คือ ปฐวีธาตุ ๑ อาโปธาตุ ๑ เตโชธาตุ ๑ วาโยธาตุ ๑ อากาสธาตุ ๑ วิญญูณธาตุ ๑ ตุก่อนท่านผู้มีอายุ ชาติ ๖ อย่างเหล่านี้แล พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสไว้โดยชอบแล้ว. ก็จิตของท่านผู้มีอายุ ผู้รู้ เห็นอยู่อย่างไร จึงหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ยึดมั่นในชาติ ๖ เหล่านี้.

[๑๗๐] ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้สิ้นอาสวะแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนแล้วโดยลำดับ สิ้นสังโยชน์ในภพแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้ชอบ จึงมีธรรมอันสมควรพยากรณ์ได้ดังนี้ ว่า ตุก่อนท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้าเข้าถึง ปฐวีธาตุ แล โดยความเป็นอนัตตา และไม่ได้เข้าถึงอัตตา อาศัย ปฐวีธาตุ และทราบชัดว่า จิตของเราหลุดพ้นแล้ว เพราะสิ้นไป เพราะตำรอก เพราะทับ เพราะสละ เพราะสลัดทิ้ง ซึ่ง อุปาทานขันธ ที่ยึดมั่นอาศัย ปฐวีธาตุ และ อนุสัย คือความตั้งใจ และความยึดมั่น (ในปฐวีธาตุ). ข้าพเจ้าเข้าถึง อาโปธาตุ แล โดยความเป็น อนัตตา.... ข้าพเจ้าเข้าถึง เตโชธาตุ แล โดยความเป็น อนัตตา.... ข้าพเจ้าเข้าถึง วาโยธาตุ แล โดยความเป็น อนัตตา.... ข้าพเจ้าเข้าถึง อากาสธาตุ แล โดยความเป็น อนัตตา.... ข้าพเจ้าเข้าถึง วิญญูณธาตุ แล โดยความเป็น อนัตตา ไม่ได้เข้าถึง อัตตา อาศัย วิญญูณธาตุ และรู้ชัดว่า จิตของเราหลุดพ้นแล้ว เพราะ

๑๓๑] นวโศกสูตร หลักการตรวจสอบจิตที่พ้นจากอาสวะ ๒๑๓

สิ้นไป เพราะสำรอก เพราะคับ เพราะสละ เพราะสลัดทิ้ง ซึ่ง อุปาทานขันธ^๕
 ทั้งหลายที่ยึดมั่น อันอาศัย วิญญาณธาตุ และ อนุสัย คือความตั้งใจ และ
 ความยึดมั่นในวิญญาณ ตุก่อนท่านผู้มีอายุ จิตของข้าพเจ้าผู้ร่อย^๖ ผู้เห็นอยู่^๖
 อย่างนี้แล พ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ยึดมั่นในธาตุ ๖ ตุก่อนภิกษุ^๖
 ทั้งหลาย คำที่ภิกษุ^๖นั้นกล่าวแล้ว เธอทั้งหลาย ควรชื่นชม ควรอนุโมทนา
 ว่า ธาตุ ครั้นแล้ว ควรถามปัญหาให้ยิ่งขึ้นไปอีกว่า ตุก่อนผู้มีอายุ พระผู้^๖
 มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น ทรงเป็นพระอรหันตสัมมา^๖
 สัมพุทธเจ้า ได้ตรัส อายตนะทั้งภายในภายนอก ๖ อย่างเหล่านี้แลไว้ โดย
 ชอบ. ๖ อย่างคืออะไร? คือ จักขุและรูป ๑ โสตะและเสียง ๑ ฆานะ^๖
 และกลิ่น ๑ ชิวหาและรส ๑ กายและโณภูมิจักขะ ๑ มโนและธรรม ๑
 ตุก่อนท่านผู้มีอายุ อายตนะทั้งภายใน และภายนอก ๖ อย่างเหล่านี้แล พระ^๖
 ผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น ทรงเป็นพระอรหันตสัมมา^๖
 พุทธเจ้า ได้ตรัสไว้โดยชอบแล้ว. กิจิต ของท่านผู้มีอายุ ผู้ร่อย^๖ เห็นอยู่^๖
 อย่างไร จึงหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ยึดมั่น ใน อายตนะ ๖
 เหล่านี้ ทั้งภายใน และภายนอก.

[๑๓๑] ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้สิ้นอาสวะแล้ว อยู่จบพรหม-
 จรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนแล้ว
 โดยล้ากับ สิ้นสังโยชน์ในภพแล้ว หลุดพ้นแล้ว เพราะรู้โดยชอบ จึงมีธรรม
 อันสมควรพยากรณ์ได้ดังนี้ว่า ตุก่อนท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้าทราบชัดว่า จิต
 ของเราหลุดพ้นแล้ว เพราะสิ้นไป เพราะสำรอก เพราะคับ เพราะสละ
 เพราะสลัดทิ้งซึ่งความพอใจ ความกำหนัด ความเพติดเพลิน ความทะเยอ-
 ทะยาน อุปาทานขันธที่ยึดมั่น และอนุสัย คือ ความตั้งใจและความเชื่อมั่น

๒๑๘ พระสูตรตันตปฎก มัชฌิมนิคาย อุปปริบทสนาสก [๑๗๒

ในจักขุ ในรูป ในจักขุวิญญาณ (และ) ในธรรมที่จะพึงทราบได้ด้วยจักขุ-
 วิญญาณ. คุณก่อนท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้ารู้ชัดว่า...ในโสตะในเสียง ในโสตะ-
 วิญญาณ.... ข้าพเจ้ารู้ชัดว่า... ในฆานะ ในกลิ่น ใน ฆานวิญญาณ....
 ข้าพเจ้ารู้ชัดว่า... ในชีวหา ในรส ในชีวหาวิญญาณ.... ข้าพเจ้ารู้ชัดว่า....
 ในกาย ในโผฏฐัพพะ ในกายวิญญาณ.... ข้าพเจ้ารู้ชัดว่า จิตของ
 ข้าพเจ้าหลุดพ้นแล้ว เพราะสิ้นไป เพราะสํารอก เพราะดับ เพราะสละ
 เพราะสลัดทิ้ง ซึ่งความพอใจ ความกำหนัด ความเพติดเพลิน ความทะเยอ-
 ทะยาน อุปาทานขันธที่ยึดมั่น (และ) อนุสัย คือความตั้งใจ และความเชื่อ-
 มั่น ในมนะ ในธรรมารมณ (และ) ในธรรมทั้งหลายที่พึงรู้ได้ ด้วยมโน-
 วิญญาณ คุณก่อนท่านผู้มีอายุ จิตของข้าพเจ้า ผู้รู้ ผู้เห็นอยู่อย่างนี้แล
 จึงหลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่มียึดมั่นในอายตนะ ๖ ทั้งภายใน
 และภายนอก คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายควรชื่นชม อนุมโทนา คำที่
 ภิกษุนั้นกล่าวแล้วว่า สาธุ. ครั้นแล้ว ก็ควรถามปัญหาให้ยิ่งขึ้นไปอีกว่า
 ก็เมื่อท่านผู้มีอายุรู้ เห็นอยู่อย่างใด จึงถอน อนุสัย คือ อหังการ และ
 มมังการ ในกายอันมีวิญญาณนี้ และในนิमितทั้งหมด ที่เป็นภายนอกออก
 ได้ด้วยดี.

[๑๗๒] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้สิ้นอาสวะแล้ว อยู่จบพรหม-
 จรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระลงได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตน
 แล้วโดยลำดับ สิ้นสังโยชน์ในภพแล้ว หลุดพ้นแล้ว เพราะรู้โดยชอบ จึงมี
 ธรรมอันสมควรจะพยากรณ์ได้ดังนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุ เมื่อก่อนข้าพเจ้า
 เป็นผู้ครองเรือน ยังเป็นผู้ไม่รู้ พระตถาคตบ้าง สาวกของพระตถาคตบ้าง
 แสดงธรรมแก่ข้าพเจ้านั้น ข้าพเจ้าฟังธรรมนั้นแล้ว จึงได้ศรัทธาในพระ-
 ตถาคต. ข้าพเจ้านั้น ประกอบด้วยการได้ศรัทธานั้น จึงพิจารณาเห็นดังนี้

๑๓๒] นวิโสณสูตร หลักการตรวจสอบจิตที่พ้นจากอาสวะ ๒๑๕

ว่า ฌรวาสกัปปะ เป็นทางมาแห่งรูปี บรรพชาเป็นช้องว่าง เรายังอยู่
 ครองเรือน จะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์โดยส่วนเดียว คุจสังข์
 ที่เขาคัดแล้ว นี่ไม่ใช่ทำได้ง่าย อย่ากระนั้นเลย เราพึงปลงผมและหนวดหนึ่ง
 ห่มผ้ากาสาวพัสตร์ แล้วออกจากเรือน บวช เป็น อนาคาริกิ เกิด. คุก่อน
 ท่านผู้มีอายุ สมัยต่อมา ข้าพเจ้านั้นแล จึงละโกศสมบัติ น้อยบ้าง มากบ้าง
 ละวงศ์ญาติ เล็กบ้าง ใหญ่บ้าง ปลงผมและหนวดหนึ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์แล้ว
 ออกจากเรือน บวชเป็น อนาคาริกิ. ข้าพเจ้านั้นเป็นผู้บวชแล้วอย่างนี้ ถึง
 พร้อมด้วย ศึกษา และ ศาชีพ ของภิกษุทั้งหลาย เพราะละ ปาณาติบาต
 จึงเป็นผู้เว้นขาดจากปาณาติบาต วางอาชญา วางศีลตรา มีความละอาย มี
 ความเอ็นดู ได้เป็นผู้อนุเคราะห์แก่กุลบุตรและสรรพสัตว์. เพราะละ อทินนา-
 ทาน จึงเป็นผู้เว้นขาดจากอทินนาทาน ถือเอาแต่ของที่เขาให้ หวังแต่ของที่
 เขาให้ มีตนเป็นคนสะอาด ไม่ใช่ขโมยอยู่. เพราะละกรรมอันเป็นข้าศึกแก่
 พรหมจรรย์ จึงเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ประพฤติห่างไกล (และ) เว้น
 จากเมถุน อันเป็นธรรมของชาวบ้าน. เพราะละมุสาวาท จึงเป็นผู้เว้น
 ขาดจากมุสาวาท เป็นผู้กล่าวคำจริง ดำรงอยู่ในคำสัตย์เป็นหลักฐาน เชื่อถือ
 ได้ ไม่พดลวงโลก. เพราะ ละวาจาต่อเสียด จึงเป็นผู้เว้นขาดจากวาจาต่อ
 เสียด ได้ยินจากฝ่ายนั้นแล้ว ไม่ (นำไป) บอกฝ่ายโน้น เพื่อทำลายฝ่ายนั้นหรือ
 ได้ยินจากฝ่ายโน้นแล้ว ไม่ (นำไป) บอกฝ่ายนี้ เพื่อทำลายฝ่ายโน้น ทั้งนี้
 เมื่อเขาแตกกันแล้ว ก็สมานให้ดีกัน หรือเมื่อเขาดีกันอยู่ ก็ส่งเสริม ชอบความ
 พร้อมเพรียงกัน ยินดีในคนที่พร้อมเพรียงกัน ชื่นชมในคนที่พร้อมเพรียงกัน
 เป็นผู้กล่าววาจาสมานสามัคคีกัน. เพราะละวาจาหยาบ จึงเป็นผู้เว้นขาดจาก
 วาจาหยาบ เป็นผู้กล่าววาจาซึ่งไม่มีโทษ เสนาะโสต ชวนให้รักใคร่ จบใจ
 เป็นภาษาของคนเมืองที่คนส่วนมากปรารถนาและชอบใจ. เพราะละการเจรจา

๒๒๐ พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิคาย อุปปริบเบตตสัฏ [๑๗๒]

เพื่อเจ้อ จึงเป็นผู้เว้นขาดจากการเจรจาเพื่อเจ้อ กล่าวถูกกาลละ กล่าวตาม
เป็นจริง กล่าวอรรถ กล่าวธรรม กล่าววินัย เป็นผู้กล่าววาจาดีหลักฐาน มี
ที่อ้าง มีขอบเขต ประกอบด้วยประโยชน์ ตามกาล ข้าพเจ้านั้น ได้เป็นผู้
เว้นขาดจากการพราหมณ์พิธีกรรมและภคตคาม เป็นผู้ฉ้นหนเคี้ยว งคฉ้นในเวลา
ราตรีเว้นขาดจากการฉ้นในเวลาวิกาล เป็นผู้เว้นขาดจากการฟ้อนรำ ขับร้อง
เล่นดนตรี และการเล่นอันเป็นข้าศึกต่อกุศล เป็นผู้เว้นขาดจากการตัดทรง
และตกแต่ง (แต่งตัว) ถ้วยดอกไม้ของหอม และเครื่องประเทืองผิว อันเป็น
ฐานะแห่งการแต่งตัว เป็นผู้เว้นขาดจากการนั่งนอน บนที่นั่งที่นอนอันสูง
และใหญ่ เป็นผู้เว้นขาดจากการรับทองและเงิน เป็นผู้เว้นขาดจากการรับข้าว
เปลือกดิบ เป็นผู้เว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ เป็นผู้เว้นขาดจากการรับสตรี
และเด็กสาว เป็นผู้เว้นขาดจากการรับทาสหญิงและทาสชาย เป็นผู้เว้นขาด
จากการรับไก่และสุกร เป็นผู้เว้นขาดจากรับช้าง โค ม้า และลา เป็นผู้เว้น
ขาดจากการรับไร่นาและที่ดิน เป็นผู้เว้นขาดจากการประกอบพฤติกรรมและการ
รับใช้ เป็นผู้เว้นขาดจากการซื้อและขาย เป็นผู้เว้นขาดจากการโกงด้วยตราชั่ง
โกงด้วยของปลอม และโกงด้วยเครื่องตวงวัด เป็นผู้เว้นขาดจากการรับสินบน
การล่อลวง และการตลบตะแลง เป็นผู้เว้นขาดจากการตัด การฆ่า การจอง
จำ การตีชิง การปล้น และการขู่กรรโชก ข้าพเจ้านั้น ได้เป็นผู้สันโดษ
ด้วยจีวร เป็นเครื่องบริหารกาย และบิณฑบาตเป็นเครื่องบริหารท้อง จะไป
ยังที่ใด ๆ ก็ย่อมถือเอา (บริวาร) ไปได้หมด เหมือนนกมีแต่ปีกจะบินไปยังที่
ใด ๆ ก็ย่อมมีเฉพาะปีกของตนเท่านั้นเป็นภาระบินไป ฉะนั้น.

[๑๗๓] ข้าพเจ้านั้น ประกอบด้วย สัลขันธ์ อันเป็นอริยะนี้แล้ว
จึงได้เสวยสุขอันปราศจากโทษในภายใน. ข้าพเจ้านั้น เห็นรูปด้วยจักขุแล้ว
ไม่เป็นผู้ถือเอาโดย นิमित และโดย อนุพยัญชนะ ปฏิบัติเพื่อสำรวจ-

๑๓๕] นวโศธนสูตร หลักการตรวจสอบจิตที่พ้นจากอาสวะ ๒๒๑

จักขุนทรีย์อันมีการเห็นรูปเป็นเหตุ ซึ่งบุคคลผู้เมื่อไม่สำรวมอยู่ จะพึงถูกอกุศลธรรมอันลามก คือ อภิชฌา และ โทมนัส ครอบงำได้ รักษา จักขุนทรีย์ ถึงความสำรวมในจักขุนทรีย์แล้ว ได้ยินเสียงด้วยโสตแล้ว.... ตมกลิ่นด้วย ฆานะแล้ว.... ลิ้มรสด้วยชีวหาแล้ว.... ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกายแล้ว วัชรธรรมด้วยใจแล้ว ไม่เป็นผู้ถือเอา โดย นิमित และโดย อนุพยัญชนะ ปฏิบัติเพื่อสำรวมมโนทรีย์ อันมีการวัชรธรรมารมณ์เป็นเหตุ ซึ่งบุคคลผู้เมื่อไม่สำรวมอยู่ จะพึงถูกอกุศลธรรมอันลามก คือ อภิชฌา และ โทมนัส ครอบงำได้ รักษา มโนทรีย์ ถึงความสำรวมในมโนทรีย์แล้ว.

[๑๗๔] ขำพเจ้านั้น ประกอบด้วยอินทรีย์สังวร อันเป็นอริยะนี้ แล้วจึงได้เสวยสุข อันไม่เจือทุกข์ภายใน ได้เป็นผู้ทำความรู้สึกตัวในเวลาก้าวไปและถอยกลับ ในเวลาแลดู และเหลียวดู ในเวลาางอแขน และเหยียดแขน ในเวลาทรงผ้าสังฆาฏิ บาตร และจีวร ในเวลาจัน ต้ม เคี้ยวและลิ้ม ในเวลาถ่ายอุจจาระและปัสสาวะ ในเวลาเดิน ยืน นั่ง นอนหลับ ตื่น พุด และนิ่ง.

[๑๗๕] ขำพเจ้านั้นประกอบด้วย สติสังวร อันเป็นอริยะนี้ ประกอบด้วย อินทรีย์สังวร อันเป็นอริยะนี้ ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะอันเป็นอริยะนี้แล้วจึงได้พอใจ เสนาสนะอันสงัด คือป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำในภูเขา ป่าช้า ป่าชฎี ที่แจ้ง และลอมฟาง.

ขำพเจ้านั้น กลับจากบิณฑบาต ภายหลังฉันอาหารแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ (นั่งขัดสมาธิ) ตั้งกายตรง ดำรงสติมั่นเฉพาะหน้า. ขำพเจ้านั้นละอภิชฌาในโลกได้แล้ว มีใจปราศจากอภิชฌาอยู่ ชื่อว่าได้ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอภิชฌา ละความชั่ว คือพยาบาทแล้ว เป็นผู้มิจิตไม่พยาบาท อนุเคราะห์ เกื้อกูล ในสรรพสัตว์และภูต ชื่อว่าได้ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความชั่วคือ

๒๒๒ พระสูตรตันตปฎก มัชฌิมนิคาय อุปริปัตถนาสกั [๑๗๗

พยาบาท ละ ถิ่นมัทธะแล้ว เป็นผู้มิจิตปราศจาก ถิ่นมัทธะ มี อาโลก-
 สัญญา มีสติสัมปชัญญะ อยู่ ชื่อว่าได้ชำระจิตให้บริสุทธิ์จาก ถิ่นมัทธะ
 ละ อุทธัจจะกุกกุจจะแล้ว เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบภายในอยู่ ชื่อว่า
 ได้ชำระจิตให้บริสุทธิ์จาก อุทธัจจะกุกกุจจะ ละ วิจิกิจนา แล้วเป็นผู้ข้าม
 ความสงสัยได้ ไม่มีคำถามแสดงความสงสัย ในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ ชื่อว่า
 ได้ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากวิจิกิจนา.

[๑๗๖] ข้าพเจ้านั้น ครั้นละนิวรณ์ ๕ ประการนี้ อันเป็นเครื่องทำ
 ใจให้เศร้าหมอง บันทอนปัญญาได้แล้ว จึงได้สงัดจากกาม สงัดจากอกุศล-
 ธรรม ได้เข้าปฐมฌาน มี วิตก มีวិจาร มีปีติสุข เกิดแต่วิเวก ได้เข้า
 ทุติยฌานมีความผ่องใสแห่งใจภายใน มีความเป็นธรรมเอกผุดขึ้น เพราะสงบ
 วิตกและวិจาร ไม่มีวิตก และไม่มีวิจาร มีปีติ และสุข เกิดแต่สมาธิอยู่
 ได้เป็นผู้วางเฉย เพราะหน่ายปีติ มีสติสัมปชัญญะอยู่ และเสวยสุขด้วยนามกาย
 ได้เข้าตติยฌาน.... ได้เข้าจตุตถฌาน อันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละทุกข์
 ละสุข และคับโสมนัสโทมนัสก่อนๆ ได้ มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่.

[๑๗๗] ข้าพเจ้านั้น เมื่อจิตเป็น สมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่องไม่มีกิเลส
 กุณเณน ปราศจาก อุปกิเลส เป็นจิตอ่อนโยน ควรแก่การงานดำรงอยู่แล้ว
 ถึงความไม่หวั่นไหว อย่างนี้แล้ว จึงได้น้อมจิต เพื่ออัสวักขณญาณ. ข้าพเจ้า
 นั้น ได้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่เหตุให้เกิดทุกข์ นี่ความดับทุกข์
 นี่ปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ นี่อาสวะ นี่เหตุให้เกิดอาสวะ นี่ความดับ
 อาสวะ นี่ปฏิบัติให้ถึงความดับอาสวะ เมื่อข้าพเจ้านั้น รู้อย่างนี้ เห็น
 อย่างนี้ จิตก็หลุดพ้นแม้จาก กามาสวะ แม้จาก ภวาสวะ แม้จาก อวิชชา-
 สวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ได้มีญาณรู้ว่า เราหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่าชาติสิ้น

๑๓๓] นวิโสธนสูตร หลักการตรวจสอบจิตที่พ้นจากอาสวะ ๒๒๓

แล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี. ดูก่อนท่านผู้มีอายุ เมื่อข้าพเจ้ารู้^๗ เห็นอยู่ อย่างนั้นแล้ว อนุสัย คือ อหังการ และ มมังการ ในกายที่มีวิญญาณ^๘ และในนิมิตทั้งหมด ในภายนอก เป็นอันข้าพเจ้าถอนขึ้นแล้วด้วยดี. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คำที่ภิกษุนั้นกล่าวแล้ว เธอทั้งหลายควรชื่นชม ควรอนุโมทนาว่า สาธุ. ครั้นแล้ว ฟังกล่าวแก่ภิกษุรูปนั้นอย่าง^๙นี้ว่า ดูก่อนท่านผู้มีอายุ เป็นลาภของข้าพเจ้าทั้งหลาย เป็นโชคของข้าพเจ้าทั้งหลายที่ได้เห็นท่านผู้มีอายุ ผู้เป็นสพรหมจารีเช่นท่าน.

พระผู้มีพระภาคเจ้า^{๑๐} ได้ตรัสพระพุทธพจน์^{๑๑}นั้นแล้ว ภิกษุเหล่านั้นต่างชื่นชม ยินดีพระภาสิตของ พระผู้มีพระภาคเจ้าแล.

จบ นวิโสธนสูตรที่ ๒

อรรถกถาวิโสธนสูตร

ฉัพพิโสธนสูตร^๑ มีคำเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้ว
อย่างนี้.

พยากรณ์อรหัตผล ในฉัพพิโสธนสูตรนั้น พึงทราบวินิจฉัยทั้ง
ต่อไปนี้.

พระอรหัตย่อมเป็นอันพยากรณ์แล้วที่เกี่ยวด้วยบทเกี่ยวบ้าง สองบท
บ้าง ในบททั้งหลาย มีอาทิว่า ขีณา ชาติ (ชาติสิ้นแล้ว) ดังนี้. แต่ใน
สูตรนี้ท่านนำเอาการพยากรณ์พระอรหัตผลมา (กล่าวครบ) ทั้ง ๔ บท.

ในบทที่ว่า ทิฏฺฐเจ ทิฏฺฐจาทิตา (ความเป็นผู้มีวาตะว่าเห็นใน
อารมณ์ ชื่อว่า ความเป็นผู้มีวาตะว่าเห็นในอารมณ์ที่เห็นแล้ว. ด้วยเจตนาใด
เจตนาอันเป็นเหตุกล่าววว่า เราเห็นในอารมณ์ที่เห็นแล้วนั้น แม้ในบทที่เหลือ
ก็นัยนี้แหละ.

บทว่า อยมนุชฺชโม แปลว่า สภาพนี้.

บทว่า อภินนุทิตพฺพิ คือ อย่าพึงยินดีอย่างเดียว. ก็เมื่อภิกษุนี้
ปรินิพพานแล้ว ควรทำสักการะ (ในฐาน) พระชีนาสพ แม้ทุกประการ.

บทว่า อุตฺตริ ปญฺโห ท่านแสดงว่า ถ้าท่านทั้งหลายยังไม่พอใจ
การพยากรณ์ (พระอรหัต) ของภิกษุนี้ ควรถามปัญหา^๒ แม้ให้สูงขึ้น.
ในวาระทั้ง ๓ แม้ข้ามหน้าแต่วาระนี้ไป ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

บทว่า อพฺถิ แปลว่า ทุรพล.

บทว่า วิราคุณฺโณ คือ มีการปราศจากไปเป็นสภาพ.

---

๑. บาลีเป็นฉวิโสธนสูตร

อรรถกถาวิโสธนสูตร อรูปทวารค

๒๒๕

บทว่า อนสฺสาสิกํ ได้แก่ เว้นจากความโปร่งใจ.

บทว่า อูปายุปาทานา นเป็นชื่อของตัณหาและทิฏฐิ.

จริงอยู่ตัณหาและทิฏฐิต่างหลาย ชื่อว่า อูปาย เพราะเข้าถึงธรรมอันเป็นไปในภุมิทั้ง ๓ ชื่อว่า อูปาทาน เพราะยึดถือ. ชื่อว่า อภินเวสา (การยึดมั่น) เพราะยึดมั่นรูปนั้นด้วยตัณหาและทิฏฐิเหล่านั้น. เรียกว่าอนุสัย เพราะนอนแนบสนิทอยู่กับรูปนั้น ด้วยตัณหาและทิฏฐิเหล่านั้นนั้นแล.

ในบทว่า ขยา วิราคา เป็นต้น ความว่า เพราะความสิ้นไป เพราะความคลายกำหนัด. บทแม้ทั้งหมตเหล่านั้น เป็นไวพจน์ของกันและกัน
งงงง.

ความหมายของธาตุ

ธาตุที่ทำให้ตั้งอยู่ ชื่อว่า ปฐวีธาตุ. ธาตุที่ประธานให้ติดอยู่ ชื่อว่า อาโปธาตุ. ธาตุที่ทำให้อบอุ่น ชื่อว่า เตโชธาตุ. ธาตุที่ทำให้เคลื่อนไหว ชื่อว่า วาโยธาตุ. ธาตุที่ถูกต้องไม่ได้ ชื่อว่า อากาสธาตุ. ธาตุที่รู้แจ้ง ชื่อว่า วิญญานธาตุ.

บทว่า อนตฺตโต อูปกจฺณี ความว่า เราย่อมไม่เข้าถึง (คือยึดครอง) โดยส่วนแห่งอัสสาว่า นเป็นอัสสา.

อนึ่ง ย่อมไม่เข้าถึงธาตุทั้งหลายที่เหลือซึ่งอาศัยปฐวีธาตุ และอุปาทายรูป. แม้รูปขันธ์ทั้งหลายก็อาศัยปฐวีธาตุโดยปริยายหนึ่งเหมือนกัน เพราะวัตถุรูปทั้งหลายที่อุปขันธ์ทั้งหลายนั้นอาศัย ก็อาศัยอยู่กับปฐวีธาตุ เพราะฉะนั้น เมื่อกล่าวว่าย่อมไม่ยึดครองธาตุที่เหลืออันอาศัยปฐวีธาตุ ย่อมกล่าวว่า เราย่อมไม่ยึดครองแม้รูปธรรมและอุปธรรมที่เหลือทั้งหลาย ว่า เป็นอัสสา. ก็ในบทที่ว่า อาศัยอากาศธาตุ ภูตรูปและอุปาทายรูปแม้ทั้งหมด

๒๒.๖ ปปัญจสูทนี อรรถกถาขณิกนิคาย อุปริปัตถนาสก์

ชื่อว่า อาศัยาอากาศธาตุ โดยเป็นอวินิโกกรูป. อรูปชั้นทั้งหลายที่มีรูปวัตถุเป็นที่อาศัย ก็ชื่อว่า อาศัยาอากาศธาตุเหมือนกัน. เมื่อเป็นอย่างนั้น แม้ในที่นี้ รูปและอรูปย่อมเป็นอันถือเอาแล้วทีเดียว. ส่วนในบทที่ว่า อาศัยวิญญาณธาตุ ชั้นที่ ๓ ที่เกิดร่วมกัน และรูปที่มีจิตเป็นสมุฏฐาน เป็นรูปอาศัยวิญญาณธาตุดังกล่าวมานั้น รูปและอรูปย่อมเป็นอันถือเอาแล้วทีเดียว.

รูป

ในบทว่า รูป จกฺขุวิญญาณ จกฺขุวิญญาณน วิญญาตพฺเพสุ รมเมสุ นี้มีอธิบายว่า เมื่อกล่าวว่า รูปใดมาสักคลองจักขุทวารแล้วดับไปในอดีต รูปใดที่มาสักคลองจักขุทวาร แล้วจักดับไปในอนาคต และรูปใดมาแล้วดับไปในปัจจุบัน รูปทั้งหมดนั้น ชื่อว่ารูป. ส่วนรูปใดไม่มาสักคลองจักขุทวารดับแล้วแต่ในอดีต ที่ยังไม่มาจักดับแม้ในอนาคต และที่ยังไม่มาถึงดับแล้ว แม้ในปัจจุบัน รูปนั้นสงเคราะห์เข้าในธรรมทั้งหลายที่พึงรู้แจ้งด้วยจักขุวิญญาณ ดังนี้ พระจุลลภยเถระผู้ชำนาญพระไตรปิฎกได้กล่าวว่า ในฐานะนี้ เธอแยกรูปเป็น ๒ แล้วเธอจะทำอย่างไร ในวาระว่าด้วยฉันทะที่จะมาถึงข้างหน้า ชื่อนี้ไม่ถูกนะ. เพราะเหตุนี้ รูปที่มาสักคลองจักขุทวารแล้วก็ดี ที่ยังไม่มาถึงก็ดี ในกาลทั้ง ๓ ทั้งหมด จัดเป็นรูปทั้งนั้น ส่วนชั้นที่ ๓ ที่สัมปยุตด้วยจักขุวิญญาณ พึงทราบว่าเป็นธรรมที่พึงรู้แจ้งด้วยจักขุวิญญาณ.

ก็ในที่นี้มีความหมายดังนี้ว่า “ในธรรมทั้งหลายที่พึงรู้แจ้งพร้อมกับจักขุวิญญาณ”

บทว่า ฉนฺโท ได้แก่ ความพอใจด้วยตณหา.

บทว่า ราโค ได้แก่ ฉันทะนั้นแหละ จัดเป็นราคะด้วยอำนาจความกำหนัด.

อรรถกถาวิโสธนสูตร อนุปทวรรค

๒๒๓

บทว่า นนฺทิ ได้แก่ จันตะนันฺและ จักเป็นนันทิ ด้วยอำนาจ ความเพลิตเพลินยินดี.

บทว่า ตณฺหา ความว่า จันตะนันฺและจักเป็นตณฺหา ด้วยอำนาจ ความทะยานอยาก. แม้ในทวารทั้งหลายที่เหลือ ก็นัยน์เหมือนกัน.

ในบทว่า อหฺงการมมฺงการมานานุสฺยา นี อหฺงการเป็นत्वฺมานะ มมฺงการเป็นตณฺหา. ทงอหฺงการ ทงมมฺงการนันฺและ เป็นมานานุสฺย.

เหตุผลที่ตรัสอัสวักขยญาณ

ถามว่า เหตุไฉน พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงไม่ตรัส ปุพเพนิวาสญาณ และทิพพจักขุญาณไว้ แต่กลับมาตรัสกันว่า อาสวานิ ขยญาณาย.

แก้ว่า เพราะภิกษุทั้งหลาย ไม่ทูลถามธรรมะที่เป็นโลกียะ ถามแต่ โลกุตระเท่านั้น เพราะฉะนั้นเมื่อจะตรัสบอกปัญหาที่ทูลถามเท่านั้น จึงตรัส อย่างนั้น. นีชื่อเอกวิสัชชิตสูตรนั้น มีชื่อ (อีกอย่างหนึ่ง) ว่า จัฬพิโสธน-
สูตรบ้าง.

จัฬพิโสธนียธรรม

ในพระสูตรนี้ (ธรรม) ๖ หมวดนี้ คือ โวหาร ๔ ชันธ ๕ ธาตุ ๖ อายตนะภายในและอายตนะภายนอก ๖ กายที่มีวิญญาณของตน ๑ กายที่มีวิญญาณของคนอื่น ๑ เป็นธรรมบริสุทธฺ์หมดจดแล้ว เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า จัฬพิโสธนียะ

ส่วนพระปรสมุททวาสีเถระ กล่าวหมวด (ธรรม) ๖ หมวด โดยรวม กายที่มีวิญญาณของตน กับของคนอื่นเข้าเป็นหมวดเดียวกันกับอาหาร ๔.

๒๒๘ ปปัญจสูตรนี้ อรรถกถาัมจลิมนิกาย อุปปริบเณณาสกั

กัหมวก (ธรรม) ๖ หมวกนี้ พึงชำระให้ถูกต้อง โดยปริยายที่ขยายความไว้ในพระวินัยอย่างนี้ว่า ท่านบรรลุละไร? บรรลุอย่างไร? บรรลุเมื่อไร? บรรลุที่ไหน? ละกิเลสพวกไหน? ได้ธรรมพวกไหน?

ก็ในที่นี้ คำที่ว่า ท่านบรรลุละไร? เป็นคำถามถึงการบรรลุ คือ (ถามว่า) ท่านบรรลุละไร ในบรรดาฌานและวิโมกข์เป็นต้น หรือในบรรดาธรรมมีโสตาปัตติมรรคเป็นต้น.

คำว่า ท่านบรรลุอย่างไร? เป็นคำถามถึงอุบาย (วิธีทำให้บรรลุ). เพราะว่าในข้อนี้มีอธิบายตั้งนี้ว่า ท่านทำอนิจจลักษณะให้เป็นธุระ จึงบรรลุ หรือทำทุกขลักษณะและอนัตตลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งให้เป็นธุระ จึงบรรลุ อีกอย่างหนึ่ง ท่านยึดมั่นด้วยอำนาจสมาธิ หรือยึดมั่นด้วยอำนาจวิปัสสนา หนึ่ง ยึดมั่นในรูป หรือยึดมั่นในอรูปรูป อีกอย่างหนึ่ง ยึดมั่นในภายใน หรือยึดมั่นในภายนอก จึงบรรลุ.

คำว่า ท่านบรรลุเมื่อไร? เป็นการถามถึงเวลา (ที่ได้บรรลุ). มีอธิบายว่า ท่านบรรลุในเวลาไหน ในบรรดาเวลาเช้า และเวลาเที่ยงเป็นต้น

คำว่า ท่านบรรลุที่ไหน? เป็นการถามถึงโอกาส (ที่บรรลุ). มีอธิบายว่า ในโอกาสไหน คือในที่พักกลางคืน ในที่พักกลางวัน ที่โคนไม้ ที่มณฑป หรือที่วิหารไหน.

คำว่า ท่านละกิเลสพวกไหน? เป็นการถามถึงกิเลสที่ละได้ มีอธิบายว่า ท่านละกิเลสที่มรรคไหนจะพึงฆ่า.

คำว่า ท่านได้ธรรมพวกไหน? เป็นการถามถึงธรรมที่ได้บรรลุ. มีอธิบายว่า บรรดาธรรมมีปฐมมรรคเป็นต้น ท่านได้ธรรมเหล่าไหน.

อรรถกถาวิโสธนสูตร อรูปทวารก

๒๒๕

เพราะฉะนั้น ในปัจจุบันนี้ แม้หากจะมีภิกษุบางรูปพยากรณ์การ
บรรลุธรรมอันยิ่งยวดของมนุษย์ ก็ยังไม่ควรทำความเคารพเรอด้วยเหตุเพียง
เท่านั้น.

ก็ในฐานะ ๖ ประการนี้ ควรจะพูดเพื่อความบริสุทธิ์ ท่านบรรลु
อะไร คือ ฌานหรือ หรือว่าวิโมกข์เป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง. จริ่งอยู่ธรรม
ใด อันผู้ใดบรรลุแล้ว ธรรมนั้นย่อมปรากฏแก่ผู้นั้น. ถ้าพูดว่า ข้าพเจ้า
บรรลุธรรมข้อนี้ แต่ท่านก็ต้องถูกถามว่า ท่านบรรลุอย่างไร? อธิบายว่า
ท่านทำอะไร ในบรรดาอนิจจลักษณะเป็นต้น ให้เป็นฐานะ แล้วยึดถือโดยมุข
อะไร ในบรรดาอารมณ์ ๓๘ หรือในบรรดาธรรมทั้งหลาย ชนิดรูปธรรม
อรุปรธรรม อัสสัตตธรรม และพิททาธรรมเป็นต้น แล้วจึงบรรลุ. เพราะ
อภินิเวส (การยึดถือ การอยู่สำราญ) อันใด ของคนใด อภินิเวสอันนั้น
ย่อมปรากฏแก่คนนั้น.

ถ้ากล่าวว่า อภินิเวส ข้อนี้ ข้าพเจ้าบรรลุอย่างนี้ ต่อแต่นั้นก็ต้อง
ถูกถามว่า ท่านบรรลุเมื่อไร คือ บรรลุในเวลาเช้าหรือเวลาเที่ยงเป็นต้น
เวลาใดเวลาหนึ่ง. เพราะเวลาบรรลุของตนย่อมปรากฏแก่ทุก ๆ คน. ถ้ากล่าว
ว่า บรรลุในเวลาชื่อนั้น ต่อแต่นั้นก็ต้องถูกถามว่า ท่านบรรลุที่ไหน คือบรรลุ
ในที่พักกลางวัน หรือในที่พักกลางคืนเป็นต้น โอกาสใดโอกาสหนึ่ง เพราะ
เวลาที่ตนบรรลุย่อมปรากฏแก่ทุก ๆ คน. ถ้าพูดว่า ข้าพเจ้าบรรลุในโอกาสชื่อนั้น
ต่อแต่นั้นก็ต้องถูกถามว่า ท่านละกิเลสพวกไหน คือ ท่านละกิเลส
ที่ปฐมมรรคจะพึงฆ่า หรือที่ทุติยมรรคเป็นต้นจะพึงฆ่า. เพราะกิเลสที่ละด้วย
มรรคอันตนบรรลุ ย่อมปรากฏแก่ทุก ๆ คน.

ถ้าพูดว่า ข้าพเจ้าละกิเลสข้อนี้ แต่ท่าน ก็จะต้องถูกถามว่า ท่านได้
ธรรมเหล่าไหน คือได้โสดาปัตติมรรคหรือสกทาคามิมรรคเป็นต้นอย่างใดอย่าง

๒๓๐ ปปัญจสูทนี อรรถกถาัมขณิกาย อุปัธิณณาสกั

หนึ่ง. เพราะธรรมที่ตนบรรลุล้อมปรากฏแก่ทุกคน. ถ้าพูดว่า ข้าพเจ้าได้ธรรม
ข้อนี้. แม้ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นก็ไม่ควรเชื่อคำของเธอ.

ภิกษุทั้งหลายเป็นผู้เป็นพหุสท จลาคในการเล่าเรียนและการสอบถาม
ย่อมสามารถชำระฐานะ ๖ ประการเหล่านี้ให้หมดจด. แต่สำหรับภิกษุนี้ควร
ชำระปฏิบัติ อันเป็นเครื่องบรรลุล้นต้น. หากปฏิบัติเป็นเครื่องบรรลุล้นต้น
ยังไม่บริสุทธิ ควรปลื้กออก (จากปฏิกูญญาของตน) ชื่อว่า โลกุตระธรรม ทั้ง
หลาย เราจะไม่ได้ด้วยปฏิบัติ.

แต่ถ้า ปฏิบัติเครื่องบรรลุล้นต้น ของท่านหมดจด ปรากฏว่าภิกษุ
นี้ไม่ประมาณในศิกษา ๓ ประกอบความเพียร ไม่ติดในบัจัย มีจิตเสมอ
เหมือนนกในห้วงอากาศอยู่ตลอดกาลนาน. การพยากรณ์ของภิกษุนั้นเทียบกัน
ได้สมกันกับข้อปฏิบัติ คือเป็นเช่นดังที่ตรัสไว้ว่า น้ำในแม่น้ำคงคากับน้ำใน
แม่น้ำยมุนา ย่อมเข้ากันได้ เสมอเหมือนกัน ชื่อฉันใด ข้อปฏิบัติอันเป็น
เครื่องดำเนินไปสู่พระนิพพานของพระสาวกทั้งหลาย คือ นิพพานและปฏิบัติ
อันพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น บัญญัติไว้แล้ว ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมเทียบ
กันได้ ย่อมลงกันได้.

ก็อีกอย่างหนึ่งแล ไม่ควรทำสักการะแม้ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้
อธิบายว่า เพราะเหตุที่ภิกษุบางรูปแม้ยังเป็นปุถุชนอยู่ก็ย่อมมีปฏิบัติเหมือน
ข้อปฏิบัติอย่างพระชินาสพ ฉะนั้น ภิกษุนั้นควรใช้อุบายวิธีนั้น ๆ ทำให้สะกั
หวาดเสียว. ธรรมดาพระชินาสพ เมื่ออดสนบาตตกลงเห็นอกระหม่อมตัวย่อม
ไม่มีความกลัว ความสะกั หรือทำให้ชนลุก ส่วนสำหรับปุถุชนย่อมมี (ความ
กลัวเป็นต้น) ด้วยเหตุการณณ์แม้เล็กน้อย.

ในข้อนี้ มีเรื่องเหล่านี้เป็นตัวอย่าง:—

อรรถกถาวิไลยสูตร อปทวารค

๒๓๑

เรื่องพระที่มภาณกอกยเถระ

ได้ยินว่า พระที่มภาณกอกยเถระ ไม่สามารถจะพิสูจน์ภิกษุรูปหนึ่ง ที่ถือบิณฑบาตเป็นวัตรได้ จึงได้ให้สัญญาแก่ภิกษุหนุ่มไว้. ภิกษุนั้นรูปนั้นจึงจำนำอยู่ที่ปากน้ำกลยาณี จับเท่าพระที่ถือบิณฑบาตเป็นวัตรรูปนั้นที่กำลังอาบน้ำอยู่. พระที่ถือบิณฑบาตเป็นวัตรนั้นเข้าใจว่าเป็นจรเข้ ก็ส่งเสียงร้องขึ้น. ตั้งแต่บัดนั้นใคร ๆ เขาก็รู้ว่าท่านยังเป็นปลุกชน. แต่ในรัชสมัยของพระเจ้าจันทรามุขตีสสะ พระสังฆเถระในมหาวิหารเป็นพระชีณาสพ แต่เสียจักษุอยู่ในวิหารนั้นแหละ. พระราชาคิดว่า จะพิสูจน์พระเถระ เมื่อภิกษุทั้งหลายออกไปภิกขาจาร จึงย่องเข้าไปจับเท่าพระเถระทำเป็นเหมือนงูรัด. พระเถระหนึ่งเหมือนเสาคิน ถามว่า ใคร ในที่นี้. พระราชาตรัสว่า กระผม ติสสะขอรับ. ขอถวายพระพรมหาบพิตรตีสสะ พระองค์ทรงได้กลิ่นหอมมิใช่หรือ. ชื่อว่าความกลัวย่อมไม่มีแก่พระชีณาสพ ด้วยประการอย่างนี้

กับบุคคลบางคน แม้จะเป็นปลุกชนก็เป็นคนกล้าหาญไม่ขี้ขลาด. คนผู้นั้นต้องพิสูจน์ด้วยอารมณ์ที่น่ารัก จริงอยู่ แม้พระเจ้าวสสเมื่อจะพิสูจน์พระเถระรูปหนึ่ง จึงนิมนต์ให้นั่งในพระราชมณเฑียร แล้วรับสั่งให้คนขยำผลพุทราในสำนักของท่าน. พระมหาเถระน้ำลายสอ. แต่ในเวลาที่พระเถระเป็นปลุกชนก็ขัดแจ้ง เพราะว่าธรรมชาติความอยากในรสพระชีณาสพจะได้หมด ชื่อว่าความใคร่ในรสทั้งหลายแม้เป็นทิพย์ก็ไม่มี. ฉะนั้น จึงพิสูจน์ด้วยอุบายเหล่านี้ ถ้าความกลัว ความหวาดเสียว หรือความอยากในรสยังเกิดแก่ท่านก็พึงคัดออกได้ว่า ท่านไม่ได้เป็นพระอรหันต์. แต่ถ้าไม่กลัว ไม่สะดุ้ง ไม่หวาดเสียว คงนั่ง (สงบ) เหมือนราชสีห์ แม้ในอารมณ์อันเป็นทิพย์ ก็ไม่ทำ ความใคร่ให้เกิดขึ้น ภิกษุเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยการพยากรณ์ ย่อมควรแก่เครื่องสักการะ ที่พระราชาและมหาอำมาตย์ของพระราชาเป็นต้น ส่งมาโดยรอบเล.

จบ อรรถกถาวิไลยสูตร